

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างคนพิการกับคนไม่พิการโดยใช้สื่อกิจกรรม “ค่ายศิลปะเพื่อมวลมนุษยชาติ Art For All” เป็นการศึกษา “ค่าย” ในฐานะสื่อกิจกรรมเพื่อการพัฒนา ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดในด้านการสื่อสารเพื่อพัฒนามาเป็นแนวคิดหลักในการศึกษา และนำแนวคิดเกี่ยวกับคนพิการและการจัดกิจกรรมสำหรับคนพิการ มาประกอบรวมทั้งมีการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งในสาขาวิทยาศาสตร์พัฒนาการ และในสาขาการศึกษาพิเศษ ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและการสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรมค่าย เป็นแนวคิดหลักที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาจากมุมมองการสื่อสาร ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบในการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล และเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1.1 แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรมกับการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

- (1) แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม
- (2) แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความหมายร่วม

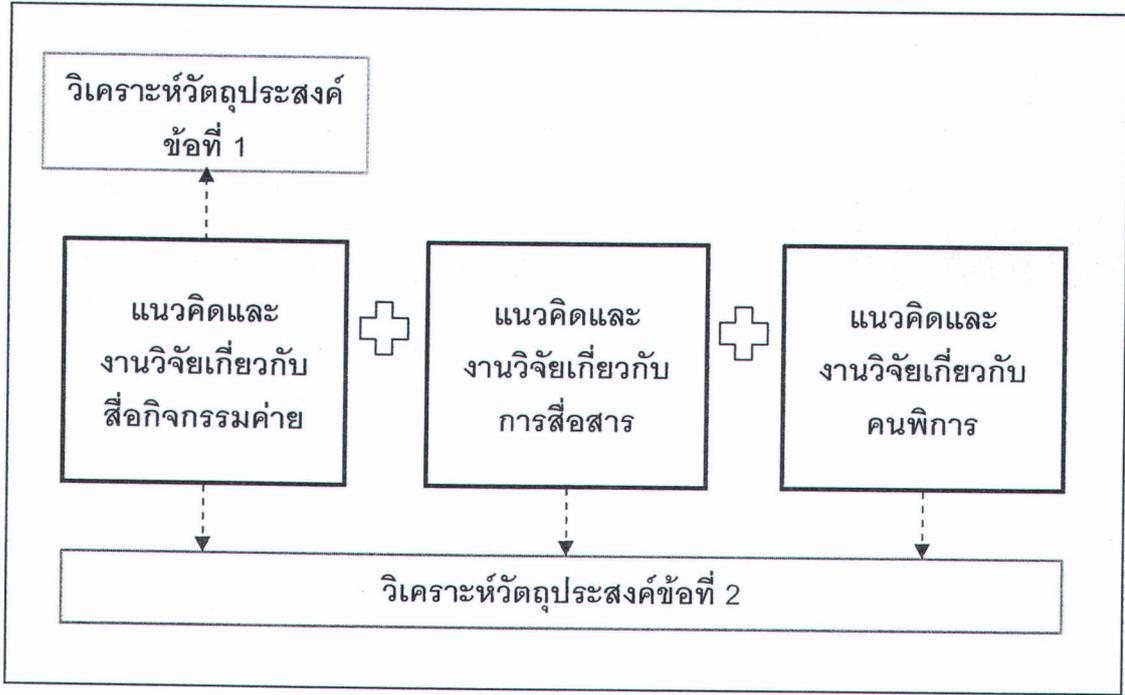
1.2 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อกิจกรรมค่าย

- (1) “ค่าย” ในฐานะ “การสื่อสาร”
- (2) องค์ประกอบ/คุณลักษณะของสื่อกิจกรรมค่าย
- (3) สื่อกิจกรรมค่ายกับธรรมชาติของเด็กและเยาวชน

2. แนวคิดเกี่ยวกับคนพิการและการจัดกิจกรรมสำหรับคนพิการ นำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย และศักยภาพในการสื่อสารและการปฏิสัมพันธ์ของคนพิการแต่ละประเภท แบ่งเป็น

- 2.1 แนวคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับคนพิการ
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการนันทนาการสำหรับคนพิการ
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะสำหรับคนพิการ

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับสารสื่อสารระหว่างคนพิการกับคนไม่พิการ ในสาขาวิทยาศาสตร์พัฒนาการ และสาขาการศึกษาพิเศษ เพื่อให้ทราบถึงสถานภาพการสื่อสารระหว่างคนไม่พิการกับคนพิการจากมุมมองการจัดการเรียนร่วมในสังคมไทย

ภาพที่ 2.1 การนำแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

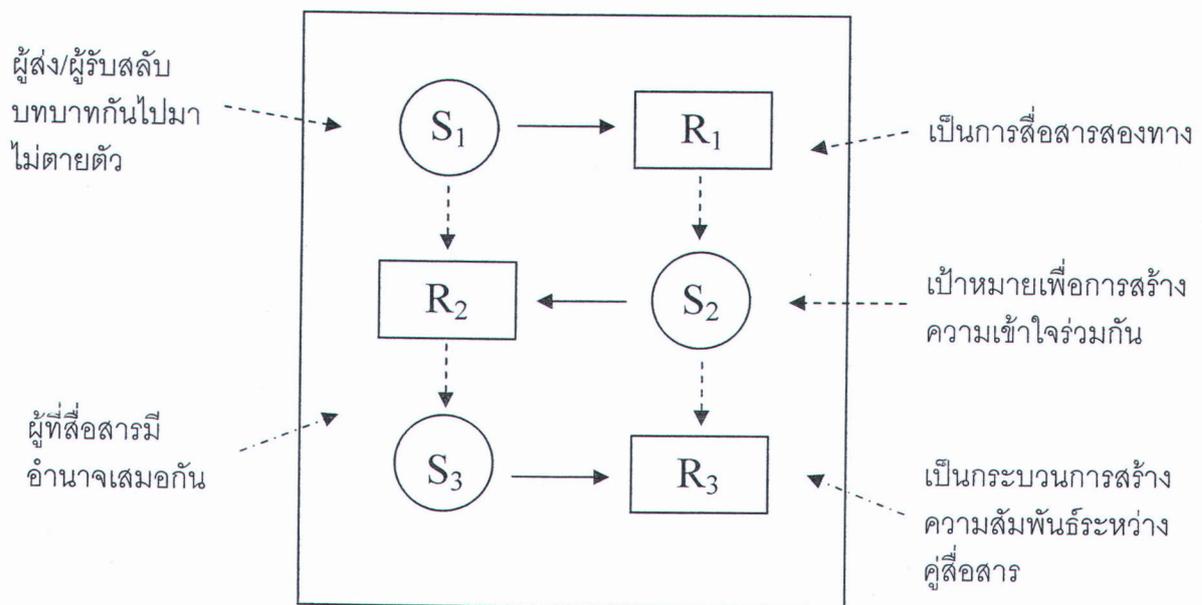
1.แนวคิดด้านการสื่อสารและการสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน เป็นแนวคิดหลักที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาจากมุมมองการสื่อสารผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบในการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล และเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1.1 แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรมกับการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

- (1) แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม
- (2) แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความหมายร่วม ดังนี้

(1) แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม

กาญจนา แก้วเทพ (2549) ได้กล่าวไว้ว่า แบบจำลองเชิงพิธีกรรมเป็นการสื่อสารสองทาง และการเป็นผู้ส่งสาร/ผู้รับสารจะมีการสลับบทบาท (Role shifting) กันอยู่ตลอดเวลา รูปแบบที่เราคุ้นเคยก็คือ การพูดคุยสนทนาที่ผู้สนทนาต่างผลัดกันเป็นผู้พูดและผู้ฟัง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจร่วมกันในที่สุด

ภาพที่ 2.2 แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม

อย่างไรก็ตามนักวัฒนธรรมศึกษาก็ได้ใช้คุณลักษณะตามๆที่เป็นองค์ประกอบของคำว่าการสื่อสาร ซึ่งเป็นรูปแบบของการสื่อสารร่วมกันที่เป็นทางการ โดยมีลักษณะการสร้างอารมณ์ร่วม เปิดโอกาสให้คู่สื่อสารมีส่วนร่วมโดยมีเป้าหมาย คือ การสร้างความหมายและความเข้าใจร่วมกัน

ทั้งนี้สื่อค้าก็สามารถจัดเป็นการสื่อสารเชิงพิธีกรรมเนื่องจากมี “คุณลักษณะ” (attribute) ที่สอดคล้องกับการสื่อสารเชิงพิธีกรรม ดังนี้ (กาญจนา,2552)

ตารางที่ 2.1 สื่อกิจกรรมค้ากับคุณลักษณะของการสื่อสารเชิงพิธีกรรม

คุณลักษณะของการสื่อสารเชิงพิธีกรรม	คุณลักษณะสื่อกิจกรรมค้า
1. เป็นรูปแบบของวัตรปฏิบัติที่แยกตัวและแตกต่างออกไปจากกิจกรรมปกติในชีวิตประจำวัน	1. กิจกรรมในค้าจะเป็นกิจกรรมที่แตกต่างจากการใช้ชีวิตประจำวัน และการไปค้าจะแยกออกไปจากชีวิตประจำวัน
2. การลงมือทำกิจกรรมจะมีแบบแผน/ขั้นตอนที่ค่อนข้างแน่นอน/เป็นทางการ (formalized)	2. การใช้ชีวิตในค้าจะถูกกำหนดจังหวะชีวิตที่แน่นอน (มีตารางกิจกรรม)
3. กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ทำจะเป็น “สัญลักษณ์” ที่มีความหมายอยู่ข้างหลัง	3. กิจกรรมต่างๆในค้า นับตั้งแต่พิธีเปิด/ปิด การมอบวุฒิบัตร การเดินรอบกองไฟ การเล่นเกมประเภทต่างๆ มักมีความหมายอยู่เบื้องหลัง
4. กิจกรรมส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับการใช้อารมณ์ความรู้สึก (sensational)	4. กิจกรรมค้าจะสร้างอารมณ์ความรู้สึกแบบต่างๆ เช่น ผจญภัย ตื่นเต้น สนุกสนาน การใช้ความพยายาม ดีใจ เสียใจ ฯลฯ
5. มีการกำหนดตัวบุคคล บทบาท เวลา สถานที่ กิจกรรมที่จะทำอย่างแน่นอน	5. สื่อค้ามีการวางแผนและแบ่งบทบาทกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องไว้อย่างแน่นอน
6. เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าอันลึกซึ้งบางอย่างที่อาจจะสัมผัสได้ยากในชีวิตประจำวัน เช่น ความเสียสละ ความกล้าหาญ ความสามัคคีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน	6. กิจกรรมต่างๆภายในค้า รวมทั้งการสร้างบรรยากาศ มักจะโน้มนำไปสู่การกระตุ้นให้บุคคลได้แสดงคุณค่าอันลึกซึ้งออกมา

หากทีมงานผู้จัดค้ามีความเข้าใจว่า สื่อกิจกรรมค้านั้นเป็นการสื่อสารเชิงพิธีกรรม ความเข้าใจดังกล่าวก็จะช่วยให้ทีมผู้รับผิดชอบสามารถที่จะวางแผนให้การสื่อสารที่จะเกิดขึ้นภายในค้าสอดคล้องไปกับลักษณะของการสื่อสารเชิงพิธีกรรมเพื่อได้ใช้ศักยภาพ/ประสิทธิภาพสูงสุดของการสื่อสารแบบนี้ เช่น หากทราบเรื่องความหมายและอารมณ์ความรู้สึกของสื่อกิจกรรมค้า การจัดพิธีเปิดและปิดค้าก็จำเป็นต้องมีและดำเนินการให้มีความหมายและเติมเต็มไปด้วยความรู้สึกของผู้เข้าร่วม เป็นต้น

(2) การสร้างความหมายร่วมกัน

ผู้วิจัยได้เลือกทฤษฎีในกลุ่มสำนักปรากฏการณ์นิยม ของ A. Shutz และ Merleau-Ponty เพื่อนำมาอธิบายวิถีคิดและวิธีการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความพิการและคนพิการในค่ายศิลปะเพื่อมวลมนุษยชาติ Art For All ดังนี้

A. Shutz (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544) กล่าวถึง ลักษณะพิเศษเฉพาะของการกระทำมนุษย์ คือ การกระทำที่มีความหมาย ซึ่งในระยะแรกนั้นคนอาจยังไม่เข้าใจความหมายที่กล่าวถึง เนื่องจากยังไม่ได้สร้าง “ระบบความหมายร่วมกัน” แต่เมื่อได้อธิบายหรือทำความเข้าใจเมื่อนั้นก็แปลว่าทั้งสองได้สร้าง “ระบบความหมายร่วมกันแล้ว” สังคมมนุษย์จึงมิใช่อะไรอื่นนอกจาก “ที่เก็บรวบรวมระบบความหมายร่วมกัน” (Shared Stock of meaning)

นอกจากการมีระบบความหมายร่วมกัน จะทำให้มนุษย์เข้าใจปรากฏการณ์สังคมแล้ว Shutz ยังได้นำเสนอมิติใหม่ของความหมาย คือ “การทำหน้าที่ของความหมาย” หมายถึง การทำหน้าที่กำหนดการกระทำของคนโดยเฉพาะในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างง่ายที่สุดคือการขับรถตามสัญญาณจราจร

Shutz ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องโลกที่ห่อหุ้มตัวมนุษย์เอาไว้ 2 ชั้น คือ โลกแห่งกายภาพและโลกแห่งความหมาย ในขณะที่โลกแห่งกายภาพนั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้เล็กน้อย แต่ทว่าโลกแห่งความหมายนั้น จะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แนวคิดดังกล่าวเป็นที่มาของหลักการสำคัญเรื่อง การสร้างความจริงทางสังคม

A. Schutz ได้ก้าวเข้ามาในเรื่องของ “การสื่อสาร” โดยเสนอว่า การสื่อสาร เป็นศูนย์กลางของประสบการณ์แห่งความเป็นจริง (Reality Experience) และเช่นเดียวกับ Merleau-Ponty ที่เสนอว่า เรื่องการสื่อสารเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่ม เฉพาะกาลเวลา

ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม จะเป็นไปลักษณะเดียวกับเรื่องของภาษาตามแนวคิดของ Merleau-Ponty กล่าวคือ สังคมจะมีโลกร่วมกัน (Shared World) เหมือนกับที่มีคลังแห่งความหมายร่วมกัน (Stock of Shared Meaning) และ เมื่อปัจเจกบุคคลไปเรียนรู้ภาษามาจากโลกร่วมกันนั้น เขาแต่ละคนก็จะมี “โลกของฉัน” (My world) ที่มีลักษณะบางอย่างร่วมกับคนอื่น ๆ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีลักษณะเฉพาะตัวด้วย

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อกิจกรรมค่าย

ในการศึกษา “ค่าย” ในมุมมองด้านนิเทศศาสตร์นั้น ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบในการสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล และเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- (1) “ค่าย” ในฐานะ “การสื่อสาร”
- (2) องค์ประกอบ/คุณลักษณะของสื่อกิจกรรมค่าย
- (3) สื่อกิจกรรมค่ายกับธรรมชาติของเด็กและเยาวชน

(1) “ค่าย” ในฐานะ “การสื่อสาร”

กาญจนา แก้วเทพ (2552) ได้กล่าวถึงการพิจารณา “ค่าย” จากมุมมองของนักนิเทศศาสตร์ไว้ว่า “ค่าย” สามารถรับรู้ให้เป็น “สื่อ” เป็น “สาร” และเป็น “การสื่อสาร” ได้แบบหนึ่ง และเมื่อพิจารณาค่ายในฐานะ “การสื่อสารประเภทหนึ่ง” เราก็สามารถจะมองเห็นคุณสมบัติอื่นๆ ของกระบวนการสื่อสารของค่ายได้ โดยในทางนิเทศศาสตร์ถือว่า เมื่อใด/สถานที่ใดที่มีการชุมนุมกันขององค์ประกอบ/ธาตุทั้งสี่อย่างครบถ้วน คือ ผู้ส่งสาร (Sender-S) / เนื้อหาสาร (Message - M) ช่องทาง/สื่อ (Channel-media - C) และผู้รับสาร (Receiver - R) ที่รู้จักในชื่อย่อว่า S-M-C-R เมื่อนั้น/สถานที่นั้น ก็จะเกิดการสื่อสารขึ้นมา

เมื่อนำเอาคุณสมบัติดังกล่าวมาแยกแยะดูกิจกรรมการจัดค่ายก็จะพบว่ามีการชุมนุมกันของธาตุทั้ง 4 ดังนี้คือ

S (Sender)	ก็คือ ทีมงานที่จัดค่าย
R (Receiver)	ก็คือ เด็ก-เยาวชนที่เข้ามาเป็นสมาชิกชาวค่าย
M (Message)	ก็คือ เนื้อหากิจกรรมต่างๆ ของค่าย หรืออาจจะหมายถึงเนื้อหาความรู้ที่วิทยากรของแต่ละค่ายนำมาบรรยาย
C (Channel)	ก็คือ สถานที่จัดค่าย เวลาที่จัดค่าย รวมทั้งสื่อประเภทต่างๆ เช่น บอร์ด นิทรรศการ ฐานความรู้ฐานต่างๆ

จากการที่การจัดกิจกรรมค่ายในแต่ละครั้งมีองค์ประกอบของการสื่อสารทั้ง 4 อย่างมาชุมนุมกันอย่างครบครัน เราจึงอาจถือได้ว่า การจัดกิจกรรมค่ายก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสาร

(2) องค์ประกอบ/คุณลักษณะของสื่อกิจกรรมค่าย

กาญจนา แก้วเทพ (2552) ได้สังเคราะห์คุณลักษณะเบื้องต้นของสื่อกิจกรรมค่ายไว้หลายประการด้วยกัน ผู้วิจัยได้เลือกมาเป็นเป็นเกณฑ์ในการศึกษาพัฒนาการของสื่อค่าย และวิเคราะห์สื่อ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ค่ายมีการวางแผนและบริหารจัดการในทุก ๆ องค์ประกอบ

ค่ายเป็นสื่อกิจกรรมที่มีได้เกิดขึ้นตามยถากรรม หากแต่เป็นสื่อกิจกรรมที่ต้องมีการวางแผนองค์ประกอบทุกส่วนเอาไว้ล่วงหน้า (planned activities) องค์ประกอบที่สำคัญๆ ของค่ายทุกประเภท ก็ได้แก่ เป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของค่ายซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้จัดคาดหวังให้ผู้เข้าร่วมได้รับ หลังจากการเข้าร่วมค่ายพักแรม ซึ่งจะส่งผลมาถึงการระบุกลุ่มเป้าหมาย/กลุ่มผู้รับผิดชอบค่าย จากนั้นก็เป็นองค์ประกอบเรื่องเวลาและสถานที่ การวางแผนเรื่องรูปแบบ/ประเภทและลำดับขั้นตอนของกิจกรรมที่จะใช้ การวางกฎระเบียบและมาตรการ/กลไกเพื่อรักษาความปลอดภัยในการอยู่ร่วมกัน วิธีการติดตามประเมินผล เป็นต้น ซึ่งกล่าวโดยสรุปก็คือ สื่อกิจกรรมค่ายเป็นสื่อที่ต้องการการบริหารจัดการ (management) องค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้น

กาญจนา แก้วเทพ (2552) ยังได้กล่าวถึงตัวอย่างจากประสบการณ์ของโครงการการสื่อสารสุขภาพพบว่า จำเป็นต้องขยาย “หน่วยของการวางแผน” ให้กว้างขวางออกไปตามสภาพความเป็นจริงและเป้าหมายของโครงการ กล่าวคือ ถึงแม้กิจกรรมจัดค่ายจะมีกลุ่มเป้าหมายหลักอยู่ที่เด็กและเยาวชน แต่ทางโครงการก็เรียนรู้ว่า หากต้องการให้ประสิทธิผลที่เกิดจากการเข้าค่ายของเด็กมีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต ก็จำเป็นต้องระดมความร่วมมือจากกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็ก (stakeholder) ไม่ว่าจะเป็นครู/โรงเรียน ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น วัด สถานีนอนามัย ฯลฯ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมค่ายด้วย ดังนั้น หน่วยของการวางแผนเรื่องแนวทางและขั้นตอนในการดำเนินงานจึงขยายเป็น 3 หน่วยคือ

- หน่วยที่ 1 การวางแผนภายในทีมงานกันเอง
- หน่วยที่ 2 การวางแผนระหว่างทีมงานผู้จัดกับกลุ่มเป้าหมาย
- หน่วยที่ 3 การวางแผนระหว่างทีมงานผู้จัดกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเด็ก

2) ค่ายเป็นสื่อกิจกรรมที่มีปรัชญาและจุดมุ่งหมายบางประการที่แน่นอน

ค่ายเป็นสื่อกิจกรรมที่มีปรัชญาและจุดมุ่งหมายบางประการที่แน่นอน คำว่า “ปรัชญา” ในที่นี้ หมายถึงประมวลความเชื่อของบุคคลซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติการต่างๆ หรือเป็นแนวอุดมคติในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

ดังนั้น สำหรับบุคคลหรือหน่วยงานองค์กรที่จะเข้ามาใช้สื่อกิจกรรมค่ายเพื่อประโยชน์อันใดอันหนึ่ง พวกเขาก็ต้องมีความเชื่อใน “ปรัชญาค่ายพักแรม” บางประการเป็นอันดับแรก มีผู้กล่าวถึงปรัชญาค่ายพักแรมไว้หลายแนวทาง แต่ทว่าจุดร่วมที่สามารถสรุปได้ก็คือ

“ปรัชญาการอยู่ค่ายพักแรม” หมายถึงกระบวนการพัฒนาชาวค่าย/สมาชิกค่ายทางด้านต่างๆตามเป้าหมายที่ต้องการด้วยการจัดกิจกรรมและสภาพแวดล้อมของค่ายพักแรมที่เหมาะสม โดยการทำงานเป็นกลุ่ม ภายใต้การแนะแนวทางจากผู้ทำงานกับกลุ่มที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี” (เกื้อ แก้วเกต, 2531อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2552)

จากปรัชญาข้างต้นนี้จะเห็นว่า องค์ประกอบของปรัชญาในส่วนที่เป็นข้อความที่ขีดเส้นใต้นั้นโยงใยอยู่กับความเชื่อเบื้องต้นหลายประการ เช่น

- ความเชื่อที่ว่ามนุษย์เราทุกคนสามารถพัฒนาเปลี่ยนแปลงได้
- ความเชื่อที่ว่า วิธีการเปลี่ยนแปลงนั้นมีใช่การลงโทษ การควบคุม หรือการอบรมพร่ำสอน หากแต่เกิดจากการจัดกิจกรรมและสิ่งแวดล้อมให้
- ความเชื่อที่ว่า การเรียนรู้เป็นกลุ่มเป็นวิธีการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ
- ความเชื่อที่ว่า การมี “ผู้แนะแนวทาง” (mentor) ไม่ใช่ “ผู้พร่ำสอน” เป็นสิ่งสำคัญ และผู้แนะแนวทางนี้ควรผ่านการฝึกอบรมมา

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาความเชื่อดังกล่าวจะเป็นเครื่องชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติของผู้ที่รับผิดชอบงานค่าย

3) ค่ายเป็นสื่อกิจกรรมที่มีเป้าหมายได้หลากหลาย

การระบุเป้าหมายของการจัดค่ายเป็นธงชัยนำทางขององค์ประกอบอื่นๆ เนื่องจากสื่อกิจกรรมค่ายเป็นสื่อที่มีได้เกิดขึ้นตามยถากรรมหรือตามธรรมชาติ หากทว่าในการจัดค่ายแต่ละ

ครั้งจะต้องมีเป้าหมายที่แน่ชัด หากเปรียบเทียบกับการเดินทางก็เป็นเสมือนการเดินทางที่รู้จุดหมายปลายทาง ดังนั้น ความชัดเจนของเป้าหมายของการทำค่ายจึงเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุด และตามหลักการของการสื่อสารแล้ว อย่างน้อยในทีมงานที่รับผิดชอบจะต้องมีความเข้าใจร่วมกัน (shared understanding) ว่าเป้าหมายของการจัดกิจกรรมค่ายในครั้งนั้นๆคืออะไร

เนื่องจากค่ายเป็นสื่อกิจกรรมประเภทปลายเปิด (open text) ซึ่งหมายความว่า ค่ายจะมีเพียง “รูปแบบ” (form) ที่วางเอาไว้ให้ แต่ทว่าสำหรับ “เนื้อหา” (content) ที่จะนำมาใส่นั้นสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ เปรียบเสมือน “ขวดน้ำ” (form) ที่สามารถเปลี่ยน “น้ำ” (content) ที่อยู่ในขวดได้ เป้าหมาย/วัตถุประสงค์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาค่ายจึงสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ตามความประสงค์ของผู้จัดทำค่าย

สำหรับค่าย Art for All เป็นค่ายสร้างทัศนคติดังเช่นในวัตถุประสงค์ของโครงการที่กล่าวไว้ว่า เพื่อปรับเปลี่ยนเจตคติของผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม (ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, 2551)

4) การแบ่งประเภทของกิจกรรมค่าย

อเนก หงษ์ทองคำ (2525 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2552) ได้แบ่งประเภทกิจกรรมหลักๆ ของการจัดค่ายพักแรมเอาไว้ดังนี้

3.1) กลุ่มกิจกรรมพื้นฐาน อาจประกอบด้วยกลุ่มกิจกรรมย่อยๆ เหล่านี้

- **กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์** เป็นกิจกรรมที่มีเนื้อหาความหมายเกี่ยวกับการสานสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกค่าย ในกรณีที่ผู้มาเข้าค่ายมาจากสถานที่ต่างกัน ดังนั้น ในช่วงแรกผู้นำกลุ่มจึงมักใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อการละลายพฤติกรรม (ice breaking) เพื่อลดกำแพงแห่งความแปลกหน้า สร้างการรู้จักและคุ้นเคยในท่ามกลางบรรยากาศที่สนุกสนานผ่อนคลาย
- **กิจกรรมการแสดง** กิจกรรมนี้จะเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกค่ายได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็น อารมณ์ความรู้สึก และความสามารถของตนเอง นอกจากนั้น เนื่องจากกิจกรรมในค่ายนั้นจะเป็น “กิจกรรมรวมหมู่” (Collective activity) ดังนั้น ความหมายของกิจกรรมนี้จึงเป็นการฝึกฝนการรู้จักทำงานร่วมกันเป็นทีม การรู้จักแบ่งบทบาท การประสานงานกัน ฯลฯ ไปพร้อมๆ กัน

- **กิจกรรมพลศึกษาและนันทนาการ** เนื่องจากประวัติความเป็นมาของค่ายที่เกี่ยวข้องกับการใช้เวลาว่างเพื่อการพักผ่อนของคนในอดีต เช่น การออกไปล่าสัตว์ การฝึกยิงธนู การโยนตัวจากที่สูง การปีนป่ายต้นไม้ ฯลฯ โดยที่กิจกรรมเหล่านี้สำหรับมนุษย์ในอดีตที่มีวิถีชีวิตอยู่กับการเข้าป่าล่าสัตว์เป็นอาหาร กิจกรรมที่ทำในเวลาว่างจึงเท่ากับเป็นการฝึกซ้อมให้เกิดความชำนาญเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งกิจกรรมดังกล่าวก็ยังให้ความเพลิดเพลินทางจิตใจผ่อนคลายด้านอารมณ์อีกด้วย ปัจจุบันนี้ แม้ว่าวิถีการทำมาหากินของมนุษย์ยุคปัจจุบันอาจไม่จำเป็นต้องอาศัยทักษะเหล่านั้นแล้ว แต่ทว่ากิจกรรมประเภทนี้ก็ยังสามารทำให้คุณประโยชน์ในแง่การออกกำลังกาย การส่งเสริมสุขภาพพลานามัย และการบำรุงจิตใจให้สดชื่น ในค่ายทุกประเภทจึงมักผนวกเอากิจกรรมประเภทนี้ไว้ด้วย

3.2) **กลุ่มกิจกรรมประจำวัน** เนื่องจากชาวค่ายพักแรมจะมีการมาอยู่ร่วมกันตลอดเวลาเป็นเวลาหลายวัน ดังนั้น จึงต้องมีกลุ่มกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมประจำวันอยู่กลุ่มหนึ่ง และถ้าแม้ว่า คนแต่ละคนอาจจะมีกิจกรรมประจำวันที่แตกต่างกันเมื่อก่อนมาเข้าค่าย แต่ทว่าเมื่อมาใช้ชีวิตร่วมกันในค่ายแล้ว กิจกรรมในชีวิตประจำวันนั้นจะต้องกลายเป็น “แบบแผนเดียวกัน/ทำเหมือนกัน” (Collective pattern) รวมทั้งกิจกรรมประจำวันนี้บางประเภทก็ยังคงถูก “ออกแบบ” ให้แตกต่างไปจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันจริงๆอีกด้วย

3.3) **กลุ่มกิจกรรมพิเศษอื่นๆ** เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นตามจังหวะและโอกาสต่างๆ เช่น การจัดงานปาร์ตี้ งานวันเกิดของสมาชิกค่าย งานออกร้าน งานตลาดนัดสี่อพื้นบ้าน งานทำบุญตักบาตร วันเทศกาลต่างๆ กิจกรรมพิเศษนี้มีเป้าหมายเพื่อกระตุ้นความสนใจและความกระตือรือร้นของสมาชิกค่ายด้วยการจัดกิจกรรมที่มีความเข้มข้น (intensive activity) เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องงานประเพณีต่างๆ โดยที่เหตุการณ์พิเศษนั้นจะเป็นเหตุการณ์จริงๆ หรือเป็นการสร้างเหตุการณ์/วันสมมติขึ้นมาก็ได้ เช่น วันน้ำมันหมดโลก วันที่ทุกคนพูดภาษาเดียวกัน ทั่วโลก เป็นต้น

5) เงื่อนไขของการใช้สื่อกิจกรรมค่าย

ถึงแม้ผลการวิจัยจำนวนมากจะให้ข้อค้นพบว่า การใช้สื่อกิจกรรมค่ายในการพัฒนาหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมนั้นจะให้ผลลัพธ์ที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ก็ตาม (ดูในหัวข้อ “ประสิทธิผลของสื่อกิจกรรมค่าย” ซึ่งคุณลักษณะเด่นข้อนี้เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อประเภทอื่นๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ การฟังเทคนิฟังธรรม การดูหนัง ฯลฯ แล้ว เราอาจสร้าง

ข้อสรุปได้อย่างมั่นใจว่า สื่อกิจกรรมค่ายสามารถจะดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์/เป้าหมายของการใช้สื่อได้ดีกว่าสื่อประเภทอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้สื่อกิจกรรมค่ายจะมีศักยภาพสูงในการใช้ แต่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึง “ธรรมชาติเฉพาะตัว” ของสื่อกิจกรรมค่ายว่า มิใช่สื่อที่สามารถดำเนินงานได้ตามยถากรรมและศักยภาพของสื่อประเภทนี้จะสามารถแสดงออกได้ก็ต่อเมื่อ “รู้จักวิธีใช้และใช้ตามกรรมวิธีหรือเงื่อนไขเบื้องต้นของสื่อ” เท่านั้น (Basic requirement)

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เงื่อนไขเบื้องต้นของการใช้สื่อกิจกรรมค่ายก็คือ ต้องมีการวางแผนล่วงหน้า และต้องมีการบริหารจัดการในองค์ประกอบทุกส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง เริ่มตั้งแต่องค์ประกอบของ **ทีมผู้จัดค่าย** ก็ต้องเริ่มมีเงื่อนไขว่า ทีมจัดค่ายนั้นต้องเป็นผู้ที่มีใจรักค่าย มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของสื่อค่าย รวมทั้งยังต้องมีความรู้และประสบการณ์ในการจัดค่าย ต่อจากนั้นทีมผู้จัดค่ายก็ต้องมีการวางแผนและบริหารจัดการองค์ประกอบส่วนย่อยอื่นๆ ของสื่อกิจกรรมค่าย เช่น การบริหารจัดการกลุ่มคน (ทั้งพี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ และสมาชิกค่าย) การบริหารจัดการงบประมาณ การบริหารจัดการสถานที่/วัสดุอุปกรณ์ การบริหารจัดการกิจกรรมและอื่นๆ เป็นต้น ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ก็คือ เงื่อนไขของการใช้สื่อกิจกรรมค่ายที่จำเป็นต้องมี ดังนั้น เราจึงพบว่า แม้ว่าจะตระหนักดีถึงพลังและศักยภาพของสื่อกิจกรรมค่าย แต่หากขาดเงื่อนไขหรือความพร้อมเราก็ไม่อาจจะนำเอาสื่อกิจกรรมค่ายมาใช้ได้โดยง่ายหรือใช้อย่างเต็มประสิทธิภาพได้

6) การประเมินผลค่ายโดยการวัดระดับของประสิทธิผลตามช่วงระยะเวลา

การวัดระดับของประสิทธิผลตามช่วงระยะเวลาและความตั้งใจของผู้จัดกิจกรรมโดยแบ่งผลที่เกิดขึ้นออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- 6.1) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทันที และผู้จัดตั้งใจ (output)
- 6.2) ผลสืบเนื่องที่ตามมาภายหลังและผู้จัดตั้งใจ (outcome)
- 6.3) ผลกระทบที่ตามมาในระยะยาวและวงกว้าง และผู้จัดอาจจะไม่ได้ตั้งใจ (Impact)

ในที่นี้จะกล่าวถึงระดับของผลที่เกิดขึ้นในระดับผลลัพธ์ และผลสืบเนื่องของสื่อกิจกรรมค่าย

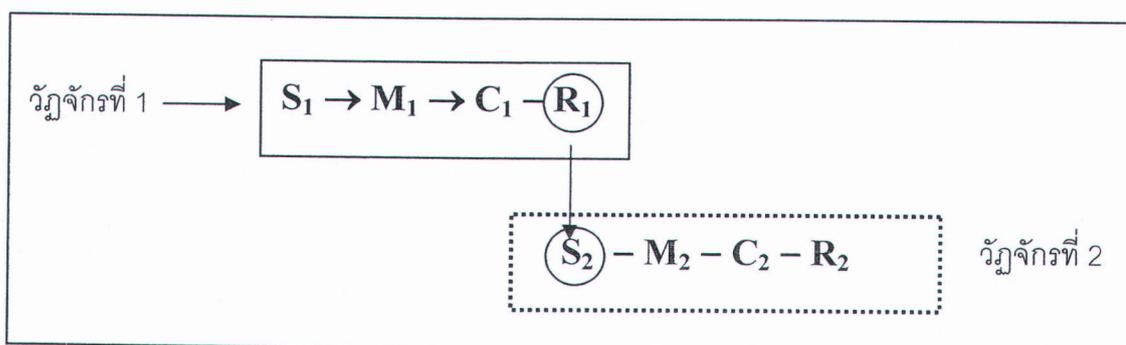
6.1) **ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทันที** ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จากผลการวิจัยหลายๆชิ้นได้ให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า สื่อกิจกรรมค่ายนั้นสามารถให้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทันที (output) อย่างค่อนข้างแน่นอน ตัวอย่างเช่น ค่ายสอนการผลิตสื่อประเภทต่างๆให้แก่สมาชิกค่ายของโครงการ “การ

สื่อสารสุขภาพ” จะสามารถเห็นได้ภายในระยะเวลาของการจัดค่ายเลยว่า เด็กๆ ได้เปลี่ยนแปลงทักษะความสามารถทางการผลิตสื่อ จากที่ “ไม่เคยทำได้” มาเป็น “สามารถทำได้” และยังเป็นผลงานรูปธรรมที่จับต้องได้ (tangible) คือสามารถมีผลงานสื่อประเภทต่างๆ มาแสดงได้จริงๆ ซึ่งทางผู้รับผิดชอบได้จัดกิจกรรมให้มีการเปิดแสดงผลงานเหล่านั้น (Display) มีการให้ข้อคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ผลงาน ซึ่งส่งผลย้อนกลับไปสร้างความภาคภูมิใจ การพัฒนาปรับปรุง การเรียนรู้ที่สูงขึ้นอีกด้วย

ผลลัพธ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างทันทีที่น่าจะเนื่องมาจากคุณลักษณะเฉพาะตัวของสื่อกิจกรรมค่ายเองที่เป็นสื่อที่ต้องมีการวางแผนทุกอย่างล่วงหน้ามาก่อน (planned) ต้องมีการวางแผนเป้าหมายให้ชัดเจน มีการออกแบบกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปอย่างเข้มข้น (intensive) ภายในระยะเวลาที่แน่นอน (คล้ายๆ การสื่อสารณรงค์) และมีชุดของกิจกรรมที่ร้อยเชื่อมกันตามหลักเหตุผล (Series of activities) ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้สื่อกิจกรรมค่ายเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพสำหรับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอย่างทันที

6.2) ผลสืบเนื่องที่ตามมา (outcome) สำหรับผลสืบเนื่องนี้หมายถึงผลที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากที่กิจกรรมค่ายได้จบสิ้นไปแล้ว ปัจจุบันนี้ยังไม่มียานศึกษาวิจัยในเรื่องผลสืบเนื่องที่ตามมามากนัก หากทว่า ผู้เขียนจะขอเสนอแนวคิดว่า การศึกษาผลสืบเนื่องของสื่อกิจกรรมค่ายนั้นอาจจะพิจารณาในแง่ไหนได้บ้าง ดังนี้

- การสร้าง “ผู้นำทางความคิด” (opinion leader) จากแนวคิดด้านนิเทศศาสตร์ ผู้นำทางความคิด คือผู้ที่เคยเป็นผู้รับสารในวัฏจักร/จังหวะแรกของการสื่อสาร แล้วได้พลิกบทบาทกลับมาเป็น “ผู้ส่งสาร” ในวัฏจักร/จังหวะที่ 2 ซึ่งหากอธิบายแบบง่ายๆ ก็คือ ผู้ที่เคยได้รับฟัง/ได้เห็นได้ยิน หรือได้มีประสบการณ์แล้ว ก็นำเอาเรื่องราวดังกล่าว “มาบอกต่อ”

ภาพที่ 2.3 การสื่อสารในการสร้างผู้นำทางความคิด

ตัวอย่างรูปธรรมก็เช่น การที่ครูได้จัดให้เด็กๆ ได้มีโอกาสไปเข้าค่ายมาแล้ว กลับมาเล่าประสบการณ์ นำเอาสิ่งที่เคยผลิตในค่าย เอารูปภาพจากค่ายมาเล่าให้เพื่อนๆ ในห้องเรียนฟัง เด็กที่มาเล่านั้นก็กลายเป็น “ผู้นำทางความคิด” ที่ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจให้กับเพื่อนคนอื่นๆ ได้สัมผัสกับเรื่องราวของสื่อกิจกรรมค่าย

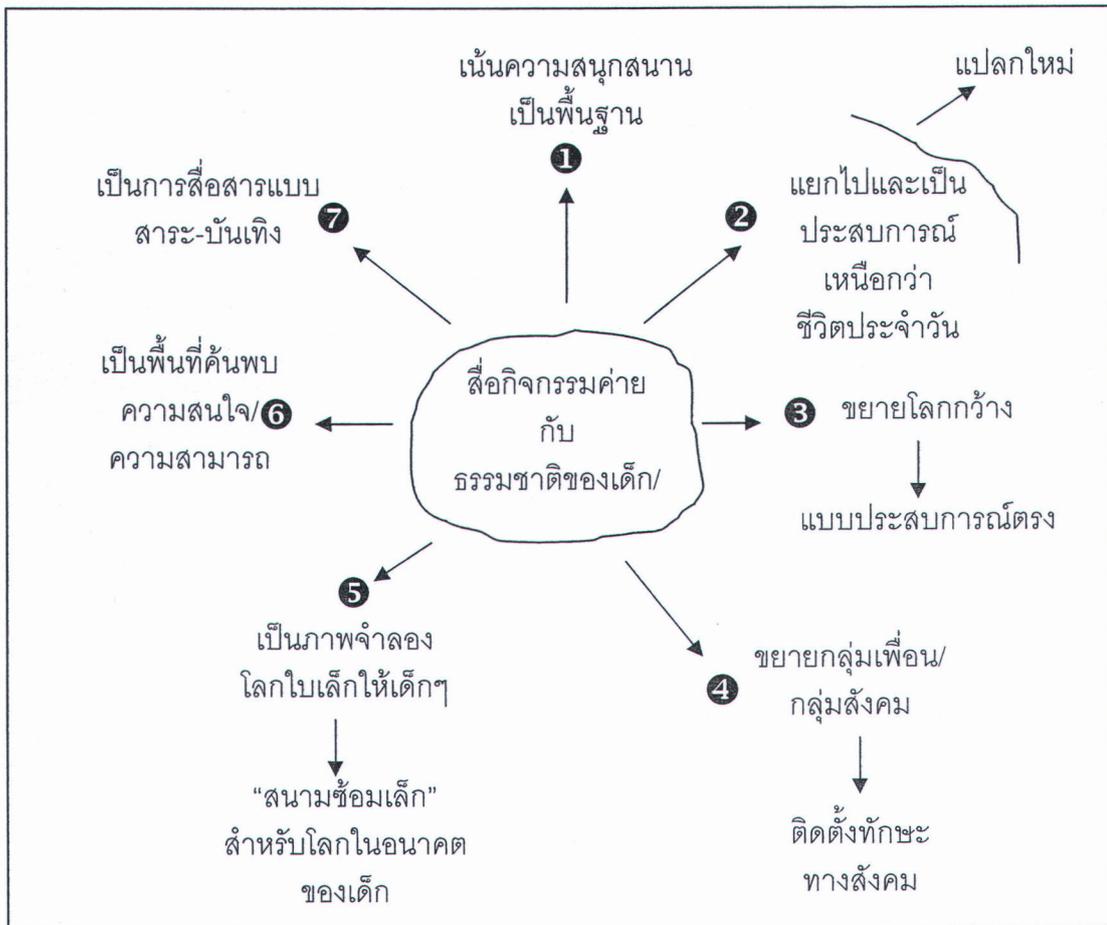
นอกจากนี้ยังมี การสืบทอด “คนค่าย/ชาวค่าย/คนรักค่าย” สำหรับค่ายที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น “ค่ายสร้างคน” นอกจากผู้ที่เข้าค่ายจะได้ประสบการณ์ต่างๆ ติดตัวจากค่ายออกไปแล้ว สมาชิกค่ายบางคนก็อาจจะยังอยากจะขยับขึ้นมาเป็น “ผู้จัดค่าย” เสียเอง ซึ่งหากกล่าวในภาษาของนิเทศศาสตร์แล้ว ก็คือ การเปลี่ยนแปลงจากสภาพของ “ผู้รับสาร” มาเป็น “ผู้ส่งสาร” (ตัวอย่างเช่น พัฒนาการของการจัดค่ายของอ.สมศรี) ในกรณีเช่นนี้ หากมีสื่อกิจกรรมค่ายใหม่มารองรับเช่น การจัดค่ายฝึกแกนนำ/ผู้นำ (Training of the Trainer - TOT) ก็จะสามารถสืบทอด “คณะผู้จัดค่าย” ได้ต่อไป

(3) สื่อกิจกรรมค่ายกับธรรมชาติของเด็ก/เยาวชน

ปัจจุบันสื่อกิจกรรมเป็นสื่อที่ใช้กับเด็กและเยาวชนเป็นส่วนใหญ่ โดยมีมิติของความสนุกสนานเป็นส่วนประกอบหลัก สำหรับการเรียนรู้นั้นเป็นส่วนที่สอดแทรกเข้ามา ทำให้สื่อกิจกรรมค่ายกลายเป็นสื่อที่มีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กและเยาวชน โดยผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าสภาพของสื่อค่ายในการพัฒนาเยาวชน ดังที่จะแสดงเหตุผลต่อไปนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2552)

1) ธรรมชาติของสื่อกิจกรรมค่ายที่เน้นความสนุกสนานเป็นพื้นฐาน ชูชีพ เยาวพัฒน์ (2543 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2552) ได้อธิบายถึงพัฒนาการของการแสวงหาความเพลิดเพลินเจริญใจ หรือที่เรียกเป็นศัพท์วิชาการว่า “นันทนาการ” (recreation) ว่า ในอดีตนั้น คนโตๆ ที่เป็นผู้ใหญ่หรือหนุ่มสาวจะต้องประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้ เช่น การล่าสัตว์ หาปลา ปลูกบ้าน ฯลฯ และเมื่อว่างจากภารกิจการงาน กิจกรรมที่มนุษย์ในอดีตจัดทำเพื่อการใช้เวลาว่างนั้น จะมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เช่น การทำอาวุธเพื่อล่าสัตว์และต่อสู้กับศัตรู และในเวลาเดียวกัน เด็กๆ ของชนเผ่าโบราณก็จะทำกิจกรรมเลียนแบบผู้ใหญ่ แต่ทว่าด้วยจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้ใหญ่ทำกิจกรรมในยามว่างโดยจุดประสงค์ก็เพื่อการดำรงชีพ แต่เด็กๆ จะประกอบกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น เนื่องจากชีวิตในวัยเยาว์นั้นยังห่างไกลจากเรื่องความรับผิดชอบและเรื่องหนักๆ ทั้งปวง (ยังไม่มีภาระ) วัยเยาว์จึงเป็น “วันคืนแห่งความ

สำราญ” อย่างเต็มที่ กิจกรรมที่จะดึงดูดเด็กๆ/เยาวชนได้ จึงต้องมีองค์ประกอบของความสนุกสนานเป็นหลัก ซึ่งกิจกรรมค่ายก็เป็นไปตามหลักการนั้น

ภาพที่ 2.4 สื่อกิจกรรมค่ายกับธรรมชาติของเด็ก/เยาวชน

สำหรับรูปแบบของนันทนาการหรือการแสวงหาความเพลิดเพลินนั้นประกอบด้วย 3 รูปแบบหลักๆ คือ

- **การเคลื่อนไหวร่างกาย** เช่น การเล่นกีฬา วิ่ง มวยปล้ำ ฯลฯ รูปแบบดังกล่าวนี้จะแปลงใจออกมาเป็นกิจกรรมการเล่นเกมที่ประเภทต่างๆ ในค่ายที่เด็กๆ ต้องมีการเคลื่อนไหวร่างกายส่วนต่างๆ การเคลื่อนไหวร่างกายนี้ นอกจากจะให้ความสนุกสนานแล้ว ยังสามารถฝึกทักษะหลายๆอย่างให้กับเด็กๆ เช่น การทรงตัวไม่ให้ล้ม ฝึกการฟัง (การให้สัญญาณจากกรรมการ) การพูด การมีสมาธิ ฯลฯ พร้อมกันนั้นก็เป็นการออกกำลังกายให้ร่างกายแข็งแรงด้วย (น่าสังเกตว่าเด็กๆ ที่ไปค่ายจะทำให้ชีวิตที่มีการเคลื่อนไหวร่างกายมากกว่าเวลาปกติในชีวิตประจำวัน)

- รูปแบบของการประกอบพิธีกรรม การละเล่น และการร้องรำ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้จะแปลงโฉมไปเป็นกิจกรรมพวงการแสดงที่อยู่ในค่าย

- รูปแบบของการเล่าเรื่อง/นิทาน การเล่าเรื่องหรือการเล่านิทานนั้นสามารถจะนำมาดัดแปลงเข้ากับกิจกรรมใหม่ๆ เช่น การแสดงละคร การทำบทบาทกวีวิดีโอตัดต่อ เป็นต้น

ในงานวิจัยของคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2532 อ้างจากกาญจนา แก้วเทพ 2552) ได้สรุปผลการวิจัยจากการศึกษากลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับค่ายในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับผู้บริหารจนถึงตัวเยาวชนที่เคยเข้าค่ายเองจำนวน 107 คน ข้อสรุปที่เด่นชัดก็คือลักษณะกิจกรรมในค่ายนั้นจะต้องใช้กิจกรรมนันทนาการเสริมกับความรู้ (Edutainment) จึงจะได้ผลดีที่สุด เพราะกิจกรรมนันทนาการจะทำให้เด็ก/เยาวชนสนใจและตั้งใจ แม้เมื่อผนวกความรู้เข้าไปด้วย เด็กๆ ก็จะไม่เบื่อหน่าย แต่กลับจะได้ทั้งความเพลิดเพลินและความรู้ไปพร้อมๆ กัน

2) กิจกรรมหรือค่ายนั้นเป็นกิจกรรมที่แยกออกไป และแตกต่างจากกิจกรรมที่เคยทำในชีวิตประจำวัน ความแตกต่างนั้นส่งผลขั้นต้นคือสามารถจุดประกายความสนใจและความตื่นตัวให้แก่เด็ก/เยาวชนได้เนื่องจากเด็ก/เยาวชนเป็นกลุ่มคนที่ยังมีประสบการณ์ในชีวิตที่จำกัด ดังนั้น เพียงแค่การไปจัดค่ายที่พักอยู่ริมชายทะเลจึงเป็นประสบการณ์แปลกใหม่ล่าสุดแล้วสำหรับเด็กๆ ชาวเขาที่ไม่เคยเห็นทะเล ความแปลกใหม่นี้จะทำให้พวกเขาเกิดคำถาม (inquiry) ได้อย่างมากมาย เช่น น้ำทะเลเค็มจริงหรือไม่ เค็มได้อย่างไร ใครเอากเกลือมาใส่ไว้ เป็นต้น ปริศนาดังกล่าวจะกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาคำตอบ

และนอกเหนือจากความแปลกใหม่ที่ทำให้ตื่นตัวแล้ว ลักษณะของกิจกรรมในค่ายนั้นยังเป็น “ประสบการณ์ที่อยู่เหนือกว่าประสบการณ์ชีวิตปกติ” (extra-daily life experience) ตัวอย่างเช่น ในค่ายสื่อสร้างสรรค์สุขภาพ (สสสส.) เด็กๆ จะได้มีโอกาสเป็น DJ. นักจัดรายการวิทยุ ได้จับกล้องถ่ายวิดีโอ ได้ตัดต่อภาพวิดีโอ แล้วอัดเสียงออกมาเป็นเรื่องราวแบบที่เด็กๆ เคยดูจากโทรทัศน์ เป็นต้น ประสบการณ์ที่เหนือกว่าชีวิตปกตินี้เป็นการขยายขอบฟ้าแห่งประสบการณ์ (horizon of experience) ของเด็กให้ขยายออกไป

3) สื่อกิจกรรมค่ายนั้นมีลักษณะเป็นกิจกรรมที่ขยาย/ท่องไปในโลกกว้างให้แก่เด็ก/เยาวชน ซึ่งตอบสนองความต้องการผจญภัยของเด็กๆ ดังเช่นที่ได้กล่าวแล้ว และการผจญภัยนี้มิใช่เป็นเพียง “ประสบการณ์ผ่านสื่อกลาง” (mediated experience) ดังเช่นเวลาที่เด็กอ่านการ์ตูนหรือนิยาย (เช่นเรื่อง แฮรี่ พ็อตเตอร์) หากทว่าเป็น “ประสบการณ์ตรง” (direct experience) เลยจริงๆ และการเผชิญหน้ากับประสบการณ์ตรงนี้น่าจะได้สัมผัสกับมิติอารมณ์ความรู้สึกที่ลึกซึ้ง

กว่าประสบการณ์ผ่านสื่อ ตัวอย่างง่ายๆก็เช่น ความกลัวที่เกิดจากการดูหนังผีกับการเจอผีจริงๆนั้น น่าจะแตกต่างกันราวฟ้ากับดิน เด็กๆจึงต้องเรียนรู้และปรับตัวอย่างสูง

จากลักษณะประสบการณ์ที่แปลกใหม่/ผจญภัยนั้น การเรียนรู้ที่จะเผชิญหน้านั้นอาจจะ เป็น “ทั้งการลองผิดและลองถูก” ซึ่งในชีวิตจริง เด็กๆอาจจะเผชิญกับปัญหาดังกล่าวอยู่แล้ว รายงานการวิจัยหลายชิ้นระบุว่า เด็กๆที่ทดลองอบายมุข (เช่น การทดลองดื่มเหล้าสูบบุหรี่) การใช้ ยาเสพติด การเล่นเกมพนัน ฯลฯ ส่วนหนึ่งนั้นเกิดมาจากความต้องการอยากผจญภัย/อยาก ทดลองประสบการณ์แปลกๆใหม่ๆ นั่นเอง หากแต่การลองผิดลองถูกดังกล่าวนี้เป็นไปอย่าง ธรรมชาติ และขาด “พี่เลี้ยงนำทางที่ถูกต้อง” (เด็กๆอาจจะมี “เพื่อน” เป็นไกด์นำทางที่กำลังหลง ทางอยู่เหมือนกัน) แต่ทว่าประสบการณ์ในค่านั้นจะเป็นไปดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า “ผจญภัย/ เสี่ยงภัยภายใต้การแนะนำของพี่เลี้ยงและตัวช่วย” จึงมีโอกาสที่จะลองถูกได้มากกว่าลองผิด (หรือ ถึงแม้จะลองแล้วผิด ก็ไม่ส่งผลเสียหายต่อชีวิต)

4) สื่อกิจกรรมค่ายช่วยขยายแวดวงกลุ่มสังคม/กลุ่มเพื่อนให้กับเด็ก เนื่องจาก เด็กๆจะมีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่และประสบการณ์ ด้วยลักษณะของการเป็นผู้เยาว์ กลุ่มสังคมในชีวิต ของเด็กๆจึงจำกัดอยู่เพียงในครอบครัว เพื่อนๆและครูที่โรงเรียนเท่านั้น ดังนั้น การเข้าค่ายจึงเป็น ช่วงเวลาที่เด็กๆจะได้รู้จัก “เพื่อนใหม่จากแดนไกล” รวมทั้งบุคคลอื่นๆที่อยู่ในค่าย เช่น พี่เลี้ยงซึ่ง มักจะกลายเป็น “ต้นแบบ” (Role model) หรือขวัญใจของเด็กๆไปโดยปริยาย

การพบปะกับบุคคลที่แปลกแตกต่างไปจากที่เคยพบเห็นเป็นประจำ ทำให้เด็กๆต้อง พัฒนา “ทักษะทางสังคม” ให้มากขึ้น และในการนี้ ผู้จัดค่ายสามารถจะออกแบบกิจกรรมเพื่อการ ชัดเจนให้เด็กรู้จักอยู่ร่วมกับคนที่มีความคิดเห็นที่แตกต่าง รู้จักฝึกการอดกลั้น และรู้จัก กระบวนการตัดสินใจร่วมแบบประชาธิปไตย ไม่แก้ปัญหาด้วยการใช้กำลังตัดสินใจ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมที่มีการโหวตออกเสียงทุกครั้งที่ต้องมีการตัดสินใจภายในค่าย เป็นต้น

5) สื่อค่ายเป็นภาพจำลองโลกใบเล็กๆของสังคมที่เป็นจริง ก่อนที่เด็กๆจะเติบโต ออกไปพบกับโลกที่เป็นจริง หากเขาได้มีประสบการณ์มาเข้าค่าย เขาก็จะได้สัมผัสกับภาพจำลอง ของโลกใบเล็ก เช่น เขาจะได้สัมผัสกับการรู้จักบทบาท/ความรับผิดชอบไม่ว่าจะในฐานะของผู้นำ/ ผู้ตามก็ตาม ปัจจุบันนี้ในห้องเรียนของเรามักจะเน้นการทำงานเป็นรายบุคคล ความสำเร็จ/ความ ล้มเหลวจึงเป็นเรื่องเฉพาะตัว แต่ทว่ากิจกรรมในค่ายจะสอนให้เด็กๆได้เรียนรู้ว่า ความล้มเหลว ของเราคือความล้มเหลวของกลุ่ม ความสำเร็จก็เช่นเดียวกัน

นอกจากนั้น ในโลกปัจจุบัน ความสัมพันธ์แบบแข่งขันก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้อยู่แล้ว เพราะในโลกแห่งความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นระบบธุรกิจ การเมือง กีฬา การศึกษา ฯลฯ ล้วนแต่

ต้องมีการแข่งขันทั้งสิ้น เพียงแต่มีคำถามว่า จะแข่งกับใคร (ตัวเอง/คนอื่น) จะแข่งขันอย่างยุติธรรม จะรู้แพ้รู้ชนะรู้ภัย มีน้ำใจนักกีฬา ฯลฯ หรือเปล่า ซึ่งบรรดากิจกรรมหลายๆประเภทในค่าย หรือวิธีการจัดแบ่งกลุ่มสมาชิกออกเป็นกลุ่มย่อยๆ แล้วก็จัดให้มีการแข่งขันกันนั้น ในด้านหนึ่ง กิจกรรมเหล่านี้ก็เปรียบเสมือน “สนามซ้อมเล็ก” ที่ซัดเกลตาฝึกฝนให้เด็กรู้จักกับการแข่งขันเพื่อเตรียมตัวออกไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง

6) สื่อกิจกรรมค่ายเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เด็กได้ค้นพบความสนใจและความสามารถของตนเอง และยังมีโอกาสได้พัฒนาความสามารถดังกล่าวอีกด้วย เนื่องจากในชีวิตจริง เด็กๆมักจะถูกชักนำให้ต้องพัฒนาความสามารถไปตามที่ “ผู้อื่น” ต้องการ เช่น ต้องเก่งคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ฯลฯ จนเด็กๆไม่มีพื้นที่ที่จะแสวงหาว่า เขามีความสนใจและความสามารถที่แท้จริงในแง่มุมใด หากทว่า กิจกรรมในค่ายนั้นจะมีลักษณะเป็น “กิจกรรมเปิดปลาย” (open-ended activity) และให้โอกาสเด็กในการเลือก (choice/option) ดังนั้น เด็กๆจึงมีอิสระที่จะแสวงหาว่า เขาสนใจในกิจกรรมอะไรและมีความสามารถในด้านไหน จากลักษณะของพื้นที่ที่มีอิสระเช่นในสื่อกิจกรรมค่ายนี้เองจึงมีผลการวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิผลของค่ายว่า เป็นช่วงเวลาและพื้นที่ที่เด็กจะได้ใช้และพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้มากที่สุด รวมทั้งมีการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ (Self-development) ได้มากที่สุด (อ้างในสุพรรณณี, 2546)

7) สื่อกิจกรรมค่ายเป็นรูปแบบที่เป็นรูปธรรมที่สุดของแนวคิด “สาระ-บันเทิง” (Edutainment) ปัจจุบันนี้ในแวดวงนิเทศศาสตร์กำลังมีความสนใจรูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิผลมากที่สุดต่อความรู้ ทักษะ และ การกระทำ (Knowledge-Attitude-Performance) ของบุคคลโดยเฉพาะกับเด็กๆ และได้มีข้อเสนอว่า รูปแบบการสื่อสารที่เป็นลูกผสมระหว่าง “การให้ความรู้” กับ “ความสนุกสนาน” (Education-Entertainment ---- Edutainment) นั้น เป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพที่สุด และเราได้กล่าวมาแล้วว่า สื่อกิจกรรมค่ายนั้นถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่ชัดเจนที่สุดของการสื่อสารแบบสาระ-บันเทิง นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การจะใช้รูปแบบการสื่อสารแบบสาระ-บันเทิงนั้น ก็มีใช้การใช้อย่างตามยถากรรม หากทว่าจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในการใช้การสื่อสารแบบสาระ-บันเทิงพอสมควร เช่น ต้องรู้สัดส่วนที่พอเหมาะของ “สาระ” และ “บันเทิง” มิฉะนั้น ก็อาจจะไม่ได้ผลตามที่คาดหวังไว้ ตัวอย่างเช่น ในการติดตามผลของการจัดค่ายสพส. เด็กบางคนแสดงความคิดเห็นว่า ผู้จัดค่ายเน้นหนักวิชาการมากเกินไปทำให้เกิดความตึงเครียด

2. แนวคิดเกี่ยวกับคนพิการและการจัดกิจกรรมสำหรับคนพิการ นำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย และศักยภาพในการสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์ของคนพิการแต่ละประเภท แบ่งเป็น

- 2.1 แนวคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับคนพิการ
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการนันทนาการสำหรับคนพิการ
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะสำหรับคนพิการ ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับคนพิการ

ในการศึกษาสื่อกิจกรรมค่ายในการเยาวชนพิการร่วมกับเยาวชนปกตินั้น การผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับคนพิการมาใช้ในการวิเคราะห์กลุ่มผู้รับสารในแง่ของศักยภาพในการสื่อสาร เพื่อตอบคำถามในการศึกษาเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารโดยใช้สื่อค่ายกิจกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ความหมายของคนพิการ

วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์ (ม.ป.ป.) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่องการแก้ไขกฎหมายที่กีดกันคนพิการในการเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคม :ศึกษา กรณีกฎหมาย และกฎระเบียบ ที่จำกัดสิทธิคนพิการในการประกอบอาชีพและมีความเห็นว่า ควรได้นำความหมายของบุคคลซึ่งพิการหรือทุพพลภาพ ตาม มาตรา 55 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มานิยามใหม่ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มทุกประเภทความพิการ เพื่อให้คนพิการได้รับบริการตามความจำเป็นและเหมาะสมในแต่ละประเภทความพิการและในแต่ละด้านที่แตกต่างกัน และสามารถเข้ารับบริการได้อย่างทั่วถึง

โดยให้คำนิยามใหม่ว่า “คนพิการ” หมายถึง บุคคลซึ่งความสามารถถูกจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และการมีส่วนร่วมทางสังคมได้โดยวิธีการทั่วไป เนื่องจากมีความพิการทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา หรือการเรียนรู้ และมีความต้องการจำเป็นพิเศษด้านต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตและมีส่วนร่วมในสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป โดยความต้องการจำเป็นพิเศษอาจเป็นความต้องการจำเป็นพิเศษในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตและมีส่วนร่วมในสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป ซึ่งความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับคำว่า “Disability” ขององค์การอนามัยโลก และ “disabled persons” ของ

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของคนพิการขององค์การสหประชาชาติ ที่ให้นิยามความหมายของคนพิการไว้ดังนี้

“ Persons with disabilities include those who have long-term physical, mental intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others.”

(The Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006)

นอกจากคำนิยามที่ใช้เรียกคนพิการหรือความพิการที่หลากหลายดังกล่าวข้างต้นแล้ว ควรจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

ความบกพร่องหรือชำรุด (impairment) หมายถึง การสูญเสียหรือมีความผิดปกติในโครงสร้างด้านหน้าที่ของร่างกาย จิตใจ หรือสรีระวิทยาจะเป็นการชั่วคราวหรือถาวรก็ตาม ซึ่งหมายรวมถึง ความพิการของอวัยวะ ความสูญเสียหรือขาดหายของอวัยวะ ตลอดจนกลไกของร่างกาย (body mechanism) และระบบการทำงานของจิตใจ (mental function system) ด้วย เช่น สายตาข้างใดข้างหนึ่งพร่ามัว หรือมองไม่เห็น แขนขาเป็นอัมพาต หูสูญเสียการได้ยิน อាកารทางจิต ทางประสาท เป็นต้น

ความเสียเปรียบหรือความบกพร่อง (handicap) หมายถึง ความเสียเปรียบของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทำให้ไม่อาจดำเนินชีวิตหรือแสดงบทบาทได้เหมาะสม จึงทำให้การดำเนินชีวิตยากลำบากกว่าบุคคลทั่วไป ในภาษาอังกฤษ คำว่า “handicap” มักจะใช้หมายถึงความเสียเปรียบที่เป็นอุปสรรค ทำให้มีความยากลำบาก หรือไม่สามารถกระทำได้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในขณะที่คนทั่วไปสามารถทำได้โดยไม่เป็นปัญหา เช่น คนที่ขาพิการต้องนั่งบนเก้าอี้ล้อเข็นไม่สามารถขึ้นบันไดได้ด้วยตนเอง นอกจากจะมีคนช่วยอุ้มหรือยกขึ้น หรือจัดทำทางลาดเอียง (slope) ที่คนพิการสามารถเข็นเก้าอี้ล้อเข็นขึ้นไปได้ด้วยตนเองได้ หรือกรณีคนหูหนวกไม่ได้ยินเสียงและพูดไม่ได้ แต่ก็สามารถสื่อสารได้ด้วยการใช้ภาษามือ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ความเสียเปรียบหรือความบกพร่องเหล่านี้สามารถชดเชยได้ด้วยการปรับปรุงสภาพแวดล้อม การหาเทคนิควิธีหรือการมีผู้ช่วยเหลือ เรียกว่าเป็นการให้แต้มต่อเพื่อขจัดอุปสรรคหรือความบกพร่องที่มี ความบกพร่องจึงหมายถึงสภาพที่เกิดจากมีความสามารถในการกระทำ (disability) บางอย่างเท่านั้น

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ความพิการในแต่ละประเภทนั้นมิใช่เป็นการบ่งชี้ว่าเป็นผู้เสียเปรียบหรือไร้ความสามารถทั้งหมด แต่ขึ้นอยู่กับสภาพของโอกาส และสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามในภาษาอังกฤษ ในวงการของคนพิการจะไม่ใช้คำเหล่านี้ แต่ใช้คำว่า Persons with disability หรือ disabled persons หรือ disabled people ซึ่งเป็นการเน้นความเป็นคนมากกว่า ความพิการ ซึ่งในภาษาไทยนั้นชัดเจนอยู่แล้วว่าหมายถึงคนซึ่งมีความพิการอยู่ด้วย

(2) แนวคิดเกี่ยวกับคนพิการ

ทวี เชื้อสุวรรณทวี และคณะ (2551: 75 - 78) ได้นำเสนอการจัดแบ่งประเภทการช่วยเหลือและบริการคนพิการ ตามฐานคิด "วิธีการแก้ไขปัญหา" โดยอาจแบ่งเป็น

1) การสงเคราะห์ หรือการประชาสงเคราะห์ (Public Assistance) หมายถึง การบริการช่วยเหลือคนพิการแบบชั่วคราว เป็นการแก้ไขเฉพาะหน้า คนพิการมีฐานะเป็นผู้ขอรับบริการการช่วยเหลือหรือฐานะต่ำกว่าผู้ให้ และมักเป็นการดำเนินงานบนฐานคิดปรัชญาการทำบุญกุศล เป็นการแบ่งปันของผู้มีจิตเมตตาสงสาร การทำบุญกุศลต่อคนพิการ (Philanthropy and Charity Basis) เป็นหลัก เช่น การบริจาคหรือการให้เงิน อาหารแห้ง ผ้าห่ม สิ่งของ รวมทั้งการให้เบี้ยยังชีพคนพิการ แม้จะดูเหมือนเป็นสวัสดิการ แต่ก็เป็น การสงเคราะห์ของรัฐต่อคนพิการ เป็นต้น แม้ว่าจะมีการให้เหตุผลว่าเป็นเพราะในสภาพความเป็นจริงคนพิการส่วนใหญ่มีฐานะยากจน มีความพิการรุนแรง ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ แต่แท้จริงการช่วยเหลือบริการประเภทนี้มักมีรากเหง้าเกิดจากฐานคิดความเชื่อ ค่านิยมของสังคมหรือชนเผ่าที่มีต่อคนพิการ ว่ามีความแตกต่างจากคนปกติทั่วไป กิ่งมนุษย์หรือมิใช่มนุษย์ การบริการช่วยเหลือเช่นนี้มัก ไม่เป็นที่ยอมรับเชิงวิชาการ หรือ ค่านิยมสากลในปัจจุบันเนื่องจากมองว่าการช่วยเหลือดังกล่าวเป็นการกดทับ กดขี่คนพิการ ตอกย้ำความไม่เท่าเทียม และดูหมิ่นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

2) การฟื้นฟูสมรรถภาพ (Rehabilitation Service) หมายถึง แบบแผนการบริการคนพิการที่เป็นองค์รวมและบูรณาการทางด้านการแพทย์ กายภาพ จิตสังคม และอาชีพ ที่ช่วยให้เสริมพลังอำนาจแก่คนพิการให้เต็มเต็มความเป็นบุคคล มีคุณค่าทางสังคม และสามารถดำรงอยู่มีปฏิสัมพันธ์อย่างเต็มศักยภาพในสังคมโลก

แม้ว่าการ ฟื้นฟูสมรรถภาพในความหมายนี้ มีความหมายเป็นการบริการแบบองค์รวม ซึ่งมิได้มีความหมายถึงการทำกายภาพบำบัด อาชีวะบำบัดเพื่อการฟื้นคืนของผู้ป่วยเรื้อรังเหมือนดังที่เคยเข้าใจโดยทั่วไป แต่ยังคงเป็นแบบแผนทางการแพทย์ (Medical Model) จึงเน้นบทบาทอำนาจของผู้ให้บริการ นักวิชาชีพ นักวิชาการ เช่น แพทย์ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์

นักจิตวิทยา เป็นต้น มีอำนาจการตัดสินใจและกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนพิการ ทำให้บทบาทนักวิชาชีพจึงเหนือกว่า “คนพิการ” ที่อยู่ในฐานะ “คนไข้” “ผู้รับบริการ” เท่านั้น ให้ความสำคัญกับการบำบัด รักษา เยียวยา การหายหรือลดความพิการหรือเป็นการขจัดความพิการออกจากตัวบุคคล และอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขั้นสูง เช่น การให้บริการของโรงพยาบาล โรงเรียนการศึกษาพิเศษทั่วไป ศูนย์ฝึกอาชีพคนพิการ รวมทั้งการให้บริการโดยนักวิชาชีพ นักวิชาการ ที่ออกไปให้บริการคนพิการที่อยู่ตามบ้านหรือชุมชน เช่น การออกหน่วยแพทย์พยาบาลเคลื่อนที่ การจัดหน่วยฯเทียมเคลื่อนที่ เป็นต้น

ทวี เชื้อสุวรรณทวี (2551) ได้แสดงข้อสังเกตว่า แม้การบริการแบบสงเคราะห์และการฟื้นฟูสมรรถภาพ อาจจะแตกต่างกัน ในด้านผู้ให้บริการช่วยเหลือมีฐานะเป็นผู้ใจบุญหรืออาสาสมัคร และนักวิชาชีพตามลำดับ ตลอดจนความลึกซึ้งของการให้บริการก็ตาม แต่ทั้งการสงเคราะห์และการฟื้นฟูสมรรถภาพมีสิ่งที่เหมือนกันคือ ส่วนใหญ่ฐานะของผู้ให้บริการจะเหนือกว่าคนพิการหรือผู้รับบริการ ความสัมพันธ์ของทั้งสองจึงเป็นแนวตั้งมากกว่าแนวราบ ไม่มีความเท่าเทียมกัน

3) การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) หมายถึง การมีส่วนร่วม การควบคุม การมีอำนาจในการตัดสินใจ การกำหนดทางเลือก และทรัพยากรให้แก่ตนเองของคนพิการ (Nosek,1992; Gutierrez,Parsons and Cox,1998;Wils,2001) โดยมีเป้าหมายเพื่อการจัดสรรอำนาจและการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจเสียใหม่ เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่าน (Transformation) ของบุคคลและสังคม การเปลี่ยนแปลงสำนึกสาธารณะและการบรรลุความต้องการของมนุษย์ และการนำไปสู่การปลดปล่อย (Emancipatory) ปราศจากการกดทับ กดขี่ ซึ่งการบริการแบบนี้มีฐานคิดปรัชญา เป็นแบบแผนทางสังคม (Social Model) เน้นความเท่าเทียมในศักดิ์ศรี สิทธิมนุษยชน สิทธิพลเมือง

การบริการแบบที่ 2 และ 3 คือ การฟื้นฟูสมรรถภาพและการเสริมพลังอำนาจแก่คนพิการ มีความแตกต่างจากแบบที่ 1 หรือการสงเคราะห์ กล่าวคือ เป็นการช่วยเหลือ บริการที่มุ่งการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง อย่างถาวรแก่คนพิการและมีเป้าหมายสูงสุดอย่างเดียวกัน คือ การทำให้คนพิการดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง มีอิสรภาพ แม้วิธีการและฐานะของผู้ให้บริการกับคนพิการอาจแตกต่างกันก็ตาม การบริการแบบที่ 2 การฟื้นฟูสมรรถภาพ และแบบที่ 3 การเสริมพลังอำนาจนี้อาจเรียกรวมว่า การบริการเชิงพัฒนา

ดังนั้น การบริการเชิงพัฒนา หมายถึง “การบริการช่วยเหลือ พัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ที่มีเป้าหมายการแก้ไขปัญหาระยะยาวหรือการแก้ไขปัญหาค่าต้นเหตุรากเหง้าของปัญหา และนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่เหมาะสมอย่างถาวรด้วยตัวเองของคนพิการเอง” ซึ่งได้เปรียบเทียบความเหมือน และความแตกต่างของการบริการคนพิการ 3 ประเภท ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 การเปรียบเทียบการบริการคนพิการแบบการสงเคราะห์ พื้นฟูสมรรถภาพ และการเสริมพลังอำนาจ

ประเด็น	การสงเคราะห์	การพัฒนา	
		การฟื้นฟูสมรรถภาพ	การเสริมพลังอำนาจ
ฐานคิดปรัชญา	คำสอนศาสนา เทววิทยา ความเมตตาสงสาร ใจ บุญ ใจกุศล	แบบแผนทางการแพทย์ ความชำนาญ ความ เชี่ยวชาญ	แบบแผนทางสังคม ศักดิ์ศรีสิทธิมนุษยชน สิทธิพลเมือง
ญาณวิทยา วิธีการ แสวงหา ความรู้ ความจริง	คัมภีร์ คำสอนของ ศาสนา และศาสดา คือ ความรู้สูงสุด โดยไม่ต้อง พิสูจน์	ปฏิสนธินิยม และความ เป็นวิทยาศาสตร์ และ ปรนัย	มานุษยวิทยา ศาสตร์ แห่งการตีความอัตนัย
บทบาทผู้ให้บริการ	ผู้ใจบุญ ผู้ที่เหนือกว่า	ผู้เชี่ยวชาญ ผู้รู้ ผู้นำ ผู้ที่ เหนือกว่า	เพื่อนร่วมงานเท่าเทียม กัน
บทบาทของคน พิการ	ผู้รับการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ ผู้ที่ด้อยกว่า มี ภาวะพึ่งพิงสูง	ผู้รับบริการ คนใช้ ผู้ด้อย กว่า (บางแนวคิด) มีภาวะ พึ่งพิง	เพื่อนร่วมงานเท่าเทียม กัน
ทิศทาง ความสัมพันธ์	แนวดิ่ง	แนวดิ่งและแนวราบ ส่วนมากเป็นแนวดิ่ง	แนวราบ
การแก้ไขปัญหา	รวดเร็ว แก้ไขปัญหา เฉพาะหน้าระยะสั้น หรือ ขาดทรัพยากรในการ ดำรงชีพพื้นฐาน ยังไม่ พร้อมที่จะช่วยตัวเอง	เฉพาะรายและที่รุนแรง ซับซ้อน มีความลึกซึ้งใน การบริการ เป็นรูปธรรม ชัดเจนและเห็นผลเร็ว	แก้ไขปัญหาเชิง โครงสร้างอำนาจ การถูก กดขี่ ของคนพิการและ การแก้ไขปัญหาการ ดำรงชีวิตระยะยาว
การใช้ทรัพยากร	ง่ายไม่ซับซ้อน ไม่ คำนึงถึงประสิทธิภาพ ประสิทธิผลมากนัก	มีความซับซ้อน เน้นการ วัดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ต้นทุนสูง	เน้นอิสระ คล่องตัว ไม่ ซับซ้อน บางครั้งการวัด ประสิทธิภาพประสิทธิผล ลำบาก ต้นทุนต่ำ

ที่มา: ทวี เชื้อสุวรรณทวี และคณะ (2549;17)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการนันทนาการสำหรับคนพิการ

ในการแบ่งประเภทผู้พิการประเภทต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางตามหลักเกณฑ์การคัดเลือกของค่ายศิลปะเพื่อมวลมนุษยชาติ ART FOR ALL โดยมีผู้พิการทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่ ผู้พิการทางสายตา (คนตาบอด, เด็กตา) ผู้พิการทางการได้ยิน (คนหูหนวก, เด็กหู) ผู้พิการทางร่างกาย (คนขาดแขน/ขา, เด็กแขนขาหรือเด็กวิลแชร์) ผู้พิการทางสติปัญญา (คนปัญญาอ่อน, เด็กปัญญา) เพื่อนำมาศึกษาในรายละเอียดต่อ

เจมส์ เอฟ เมอร์ฟี (James F. Murphy, 1980 , อ้างในประพัฒน์ ลักษณะพิสุทธิ์, 2546 : 74 - 75) ได้เน้นให้เห็นความสำคัญของสิ่งกีดขวางการเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการและการใช้เวลาว่าง โดยได้กล่าวถึงเป้าหมายทั่วไปของการให้บริการด้านการใช้เวลาว่างภายใต้กรอบของความเป็นมนุษย์ (Humanistic Framework) 2 ประการ คือ

1. ต้องทำให้มีความเป็นไปได้ผ่านเหตุการณ์หรือชุดของประสบการณ์ ทำให้มนุษย์มีโอกาสในการแสดงออกอันจะช่วยให้นักคนพิการเจริญเติบโตและพัฒนาการไปอย่างสง่างามและอย่างมีคุณค่าในตนเองและพัฒนาสมรรถภาพของแต่ละคนอย่างเต็มที่ที่สุด
2. ขจัดสิ่งกีดขวางที่จะขัดขวางห่วงเหี่ยวหรือมีข้อห้ามที่จะทำให้พวกเขาไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการและการใช้เวลาว่าง ไม่ว่าจะผ่านทางด้านเชื้อชาติ ร่างกาย และสังคม หรืออันเนื่องมาจากความแตกต่างกันทางเพศ

จากแนวทางดังกล่าว ประพัฒน์ ลักษณะพิสุทธิ์ (2546) ได้กล่าวถึง คำแนะนำและเทคนิคในการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการประเภทต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกนำเสนอเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดค่ายศิลปะเพื่อมวลมนุษยชาติ Art For All ดังต่อไปนี้

(1) คำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการทางสายตา

- 1) พยายามใช้ทุกสัมผัสในกิจกรรมนันทนาการ เช่น การใช้เสียง รส กลิ่น วัสดุ ที่มีผิวหยาบหรือละเอียดหรือมีลายจะช่วยสร้างความสนุกสนานให้ผู้เข้าร่วมเหล่านี้
- 2) เมื่อเดินกับคนตาบอดและต้องการความช่วยเหลือ ควรจะถามเขาว่าต้องการจะให้ช่วยอย่างไร วิธีหนึ่งที่นิยมใช้กันมากคือการให้คนตาบอดจับที่ต้นแขนเหนือข้อศอกด้านหลังออกไปทางด้านข้างเล็กน้อย การพูดจะช่วยขจัดปัญหาต่างๆ ออกไปได้

3) ต้องมั่นใจว่า คำแนะนำชัดเจนรัดกุมและรวบรัด (Clear and concise) และสาธิตการเคลื่อนไหวทางกาย พยายามให้คนตาบอดอยู่ใกล้สิ่งที่จะมองหรือสัมผัสการสาธิต ใช้การพูดอธิบายให้เห็นภาพในใจ

4) การนำเที่ยวชมบริเวณสำหรับเล่นและสำหรับประกอบกิจกรรมนันทนาการเป็นสิ่งสำคัญก่อนที่จะให้เข้าร่วมกิจกรรม ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมเดินสำรวจไปรอบบริเวณที่จะจัดกิจกรรมพร้อมกับผู้นำทางเพื่อที่พวกเขาจะได้รู้สึกสบายและเคยชินกับสภาพแวดล้อม แผนที่ชนิดสัมผัสและมีเครื่องหมายจะช่วยให้คนตาบอดรู้จักสถานที่ที่เขามีคุ้นเคยได้ดีและเร็วขึ้น

คำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการทางสายตาแสดงให้เห็นว่า ควรมีการออกแบบกิจกรรมให้ได้ใช้ทุกสัมผัส

(2) คำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการทางการได้ยิน

1) เมื่อใดก็ตามที่มีคนพิการทางการได้ยินมาเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการ ควรจัดให้มีผู้แปลหรือล่ามมาอำนวยความสะดวกในการสื่อสาร ทักษะภาษามือกับการสะกดด้วยนิ้วมือจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้มีอาชีพนันทนาการ สื่อท้ายสุดคือการเขียนข้อความที่ต้องการลงบนกระดาษ

2) เมื่อใช้ทักษะภาษามือกับการสะกดด้วยนิ้วมือ ควรสวมเสื้อผ่าหน้า ๆ และมีสีเข้มเพื่อให้อากหลังทำให้ภาพมีความชัดเจนขึ้น และต้องแน่ใจว่ามีแสงสว่างที่เพียงพอด้วย หากใช้ภาษาเขียน ให้ใช้คำสั้น ๆ ประโยคที่ชัดเจน และหลีกเลี่ยงการใช้คำศัพท์ยากๆ

3) เมื่อต้องทำงานกับเด็กพิการทางการได้ยิน ต้องเตรียมกิจกรรมที่หลากหลายไว้ให้มาก เมื่อต้องการรักษาความสนใจของเด็กๆ บางครั้ง อาจใช้วิธีการเปลี่ยนความสนใจด้วยกิจกรรมใหม่จะช่วยให้ได้มาก

4) เป็นเพราะผู้เข้าร่วมที่พิการทางการได้ยินจะไม่ได้ยินสัญญาณเตือนภัยต่างๆ (เช่น เสียงสัญญาณการจราจร หรือคำพูดตักเตือน

5) การจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมบางอย่างอาจต้องมีโครงสร้างและการให้การปรึกษาแนะนำในระดับสูง

จากคำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการทางการได้ยิน แสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมควรมีล่ามภาษามือ มีการจัดกิจกรรมหลากหลายเพื่อดึงดูดความสนใจของเยาวชน

(3) คำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการที่มีความพิการทางสติปัญญา

1) เนื่องจากคนพิการทางสติปัญญา/หรือพิการทางการเรียนรู้มีพฤติกรรมและความสามารถในการทำงานของร่างกายแตกต่างและหลากหลายจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องนำความสามารถของแต่ละคนมาพิจารณาอย่างระมัดระวัง

2) ต้องมีการแบ่งแยกกิจกรรมให้เป็นส่วนที่สามารถจัดการได้และต้องจัดลำดับเพื่อให้เกิดพัฒนาทักษะเป็นไปตามความก้าวหน้าด้วยความรอบคอบ การทำซ้ำในงานที่สำคัญจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี เมื่อไรก็ตาม ถ้าทำได้ ควรจัดให้มีการสาธิตเพื่อที่กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะได้ถือเอา (Model) เป็นรูปแบบพฤติกรรมที่เหมาะสมต่อไป และต้องพยายามหลีกเลี่ยง การใช้ “คำสั่งหลายขั้นตอน” เมื่อต้องให้คำแนะนำแก่พวกเขา

3) กิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือและเป็นกลุ่มเล็กจะช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางสังคมสำหรับกลุ่มที่มีปัญหาด้านพฤติกรรมที่ต้องมีการปรับ

4) ใช้ภาษาพูดที่ชัดเจนและง่ายที่จะเข้าใจ จัดให้มีการให้คำแนะนำทุกทุกกิจกรรมอย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุและการบาดเจ็บ อย่างไรก็ตาม การให้ความระมัดระวังมิได้หมายถึงการปกป้องจนเด็กจะกระทำอะไรก็กลัวว่าเด็กจะได้รับอุบัติเหตุหรือการบาดเจ็บไปหมด

5) สำหรับเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ส่วนมาก โดยเฉพาะกลุ่มด้อยความสามารถทางการเรียนรู้ กิจกรรมที่นำมาจะต้องรวมกิจกรรมที่ส่งเสริมความฉลาดไหวพริบ มีเหตุมีผล ส่งเสริมสัมผัสทั้งห้าให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ สิ่งที่เป็นนามธรรมไม่มีตัวตนเป็นสิ่งที่ยากสำหรับกลุ่มที่จะทำความเข้าใจ ดังนั้น สิ่งที่เป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นได้มักจะนำมาซึ่งความสำเร็จ เช่น ใบบรรองความสามารถ ความสัมพันธ์ของเด็ก หรือเหรียญคล้องคอเด็กในการแข่งขันกีฬาที่ให้กับผู้เข้าแข่งขันทุกคนทุกลำดับ เป็นสิ่งที่ควรนำมาใช้

จากคำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการที่มีความพิการทางสติปัญญา แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการออกแบบกิจกรรม ที่มีตัวอย่างการสาธิตและกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม มีการให้ช่วยเหลือกันเป็นกลุ่ม และเยาวชนสามารถทำเองได้โดยไม่เป็นอันตราย

(4) คำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนันทนาการสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหว

1) ความสามารถของผู้ที่มีความพิการทางการเคลื่อนไหวที่มีอย่างหลากหลายทำให้ผู้เกี่ยวข้องต้องหันมาให้ความสนใจต่อความต้องการของพวกเขาเหล่านั้นเป็นรายบุคคล

2) เป็นเพราะผู้ที่มีความพิการทางการเคลื่อนไหวได้รับการปกป้องจากทางบ้านมากเกินไป จึงควรจัดกิจกรรมที่ทำท่าย แต่ปลอดภัยให้ โดยเน้นไปที่การทำงานหรือการเข้าร่วมอย่างอิสระ ส่งเสริมให้ใช้ความพยายามในการควบคุมสภาพแวดล้อมของเขา ระหว่างกิจกรรม ต้องจำไว้ว่า กลุ่มที่มีความลำบากในการเคลื่อนไหวเคลื่อนไหวเคลื่อนไหวที่มีปัญหาความยุ่งยากในด้านการทรงตัว

จากคำแนะนำและเทคนิคการดำเนินการนั้นหนทางการสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหว แสดงให้เห็นว่า การจัดสถานที่และสภาพแวดล้อมในค่ายต้องคำนึงถึงการเคลื่อนไหวของเยาวชนโดยใช้ธวิลแชร์ด้วย

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะสำหรับคนพิการ

การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างคนพิการกับคนไม่พิการโดยใช้สื่อกิจกรรม “ค่ายศิลปะเพื่อมวลมนุษย Art For All” ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับคนพิการมาใช้ในการวิเคราะห์ ศิลปะในฐานะ “สาร” ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเยาวชนพิการและเยาวชนปกติร่วมกัน เพื่อตอบคำถามในการศึกษาเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารโดยใช้สื่อค่ายกิจกรรม ซึ่งหลักการใช้ศิลปะในการพัฒนาคนพิการของ Art For All นั้นได้ให้นิยามของความงามทางศิลปะ ว่าเป็นความงามที่สัมผัสได้โดยความรู้สึก ซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนจริง (ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, 2549) โดยมีหัวข้อดังต่อไปนี้

2.3.1 คุณค่าของศิลปะสำหรับเยาวชน

ดร.ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2533) กล่าวไว้ว่า ศิลปะมีคุณค่าทั้งในแง่ของการส่งเสริมพัฒนาการและในแง่ของการบำบัดปัญหา ดังนี้

(1) คุณค่าในแง่ของการส่งเสริมพัฒนาการ

คุณค่าในแง่ของการส่งเสริมพัฒนาการ คือ การส่งเสริมความเจริญงอกงามของเด็กทั้งทางร่างกาย สติปัญญา สังคม และ อารมณ์ ดังนี้

1) **ทางด้านร่างกาย** กิจกรรมทางศิลปะช่วยสนองความต้องการตามธรรมชาติของเด็กที่ชอบเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนอิริยาบถ และได้ฝึกหัดใช้กล้ามเนื้อมือ และสายตา และอวัยวะต่างๆทำงานประสานกันได้อย่างคล่องแคล่ว ว่องไว มีประสิทธิภาพมากขึ้น พร้อมทั้งได้รับความสนุกสนานพอใจด้วย

2) **ทางด้านสติปัญญา** กิจกรรมทางศิลปะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ให้เด็กได้ด้วยการกระทำ ได้มีประสบการณ์ตรงด้วยตนเองในการสำรวจ ค้นคว้า ทดลอง สร้างสรรค์ แก้ปัญหาเกี่ยวกับงานและวัสดุนานาชนิด ซึ่งมีขอบข่ายกว้างขวางและแตกต่างจากกิจกรรมการเรียนทางด้านอื่นๆ การเรียนและประสบการณ์ของเด็กจึงมีชีวิตจิตใจและความหมายมากขึ้น เพราะเด็กได้มีโอกาสฝึกหัดและค้นคว้าความสนใจ ความสามารถและความถนัดของตัวเองด้วย

3) **ทางด้านสังคม** ศิลปะเป็นสื่อให้เด็กได้มีโอกาสมากขึ้นในการทำงานร่วมกับคนอื่น ทั้งในบ้าน ในโรงเรียน และในชุมชน ซึ่งย่อมนำไปสู่การเพิ่มประสบการณ์การฝึกนิสัยและทักษะทางด้านสังคม รวมทั้งทัศนคติอันดีต่อการมีชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสให้เด็กได้สนองความต้องการที่จะได้มีผู้ยอมรับเห็นความสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะด้วยการทำกิจกรรมด้านศิลปะร่วมกัน

4) **ทางด้านอารมณ์** นับเป็นพัฒนาการด้านสำคัญที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากการส่งเสริมทางด้านศิลปะ เพราะศิลปะช่วยสนองความต้องการที่จะแสดงออกและสร้างสรรค์ เมื่อเด็กเกิดความสำเร็จก็มีความพึงพอใจ มีอารมณ์แจ่มใส เบิกบาน การแสดงออกโดยเสรีด้วยตัวเอง ย่อมทำให้เด็กมีอารมณ์มั่นคงและเกิดความมั่นใจในตัวเอง ซึ่งเป็นพื้นฐานของความกล้าที่จะเผชิญกับปัญหาต่างๆ รู้จักหาทางแก้ปัญหา พึ่งตัวเองและปรับตัวได้ดีในโอกาสต่อไป คุณลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งพึงปรารถนาอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน

ที่สำคัญคือ ศิลปะช่วยให้เด็กเกิดอารมณ์ชื่นชมซาบซึ้งในความงามของสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัว ทฤษฎีทางจิตวิทยาอธิบายว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการทางสุนทรีย์ ซึ่งเป็นทั้งอาหารตาและอาหารใจ ศิลปะศึกษาจะช่วยให้เด็กได้มองเห็นและชื่นชมในความงามที่เขาอาจไม่เคยรู้สึกมาก่อน เช่น สีพระอาทิตย์ตก สีท้องฟ้า เงามแดด หยาดฝน ต้นไม้ หรือความงามในรูปปั้น ของเล่น และสิ่งของต่างๆ ความงามนั้นมีอยู่ทุกหนทุกแห่งและทุกเวลา แต่คนมักมองไม่เห็น ความสามารถในการมองเห็นความงามเหล่านั้นจึงก่อให้เกิดอารมณ์ชื่นชม ซาบซึ้งและเป็นสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าอย่างยิ่งต่อการมีชีวิตอยู่ในโลก โลกจะดูสวยสดงดงามน่าอยู่ และมีความหมายมากขึ้น สำหรับเด็กด้วยการพัฒนาอารมณ์จากศิลปะ

(2) คุณค่าของศิลปะในแง่การบำบัดปัญหา

เด็กทุกคนย่อมมีปัญหาและต้องการการปรับตัวในชีวิตของเขา สำหรับเด็กที่ปรับตัวได้ดี ศิลปะย่อมช่วยเปิดโอกาสให้เขาได้มีการแสดงตัวออกด้วยวิธีการต่างๆ ตามความต้องการและความสามารถของเขา แต่สำหรับเด็กที่มีปัญหาในการปรับตัวและต้องการหาทางออกศิลปะก็อาจทำหน้าที่เป็นยาบำบัดให้ได้ อย่างน้อยใน 3 ลักษณะ คือ

1) ศิลปะเป็นยาระบายอารมณ์ที่เคร่งเครียด ความโกรธ ความกลัว ความวิตกกังวล ความทุกข์เหล่านี้ล้วนทำให้เกิดอารมณ์เครียดที่ต้องมีทางระบายออก การระบายอารมณ์มีทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เมื่อโกรธที่โดนเพื่อนล้อ ก็แสดงออกทางตรงโดยการชกต่อยโต้ตอบกลับไป แต่การระบายออกทางตรงมักทำไม่ได้ หรือไม่เกิดผลดีต่อสังคมในบางครั้ง การระบายออกโดยทางอ้อมจึงทำได้มากกว่าซึ่งมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน การระบายอารมณ์ด้วยวิธีการทางศิลปะนั้นเป็นทางออกอย่างหนึ่งที่ดีที่สุด เพราะนอกจากจะได้ผลทางการผ่อนคลายอารมณ์แล้วยังมีผลทางด้านสุนทรียภาพและการสร้างสรรค์ด้วย

2) ศิลปะช่วยขจัดความด้อย เมื่อเด็กเกิดความรู้สึกด้อย ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากความไม่สมปรารถนา การขาดความรู้สึกรับรู้ความฉลาด ความพิการหรือด้อยความสามารถ บางอย่างความด้อยย่อมทำให้เด็กหมดความสุข เกิดความไม่สบายและความคับข้องใจ กิจกรรมทางศิลปะเป็นวิธีหนึ่งที่บรรเทาทุกข์ดังกล่าวได้ เช่น เด็กที่ฉลาดอย่าไม่กล้าแสดงตัว อาจแสดงความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของตนเองออกมาด้วยการวาดรูป ปั้น ระบายสี ฯลฯ และเมื่อผลงานของเขาได้รับความสนใจจากเพื่อนและครู เขาก็จะค่อยรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองมีความสำคัญ และกล้าแสดงตัวได้มากขึ้น หรือเด็กที่อ่อนแอ พิกัด แต่อยากเป็นคนแข็งแรงกล้าหาญ ก็อาจวาดรูปปั้นรูป สมมติตัวเองเป็นซูเปอร์แมน ซึ่งก็นับว่าได้ระบายความต้องการไปได้บ้าง ด้วยวิธีที่ไม่ทำ ความเดือดร้อนให้คนอื่นแต่สร้างความสบายใจให้ตนเองได้

3) ศิลปะช่วยทำความเข้าใจกับปัญหาและความต้องการของเด็กได้ กิจกรรมทางศิลปะเป็นวิธีอย่างหนึ่งที่ครู นักจิตวิทยา นักบำบัดทางจิตใช้เพื่อให้เด็กได้แสดงออกถึงความรู้สึก ความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของเขาซึ่งมักปิดบังซ่อนเร้นไว้ภายใน รูปที่เด็กวาด งานปั้น การระบายสี และผลงานทางศิลปะของเด็กอาจให้ข้อมูลที่แสดงถึง Inner Self ของเขาได้มากกว่าลักษณะท่าที อากัปกริยาภายนอกของเขาเสียอีก กิจกรรมทางศิลปะจึงช่วยให้จับปัญหาและความต้องการของเด็กอันนำไปสู่ความเข้าใจที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ง่ายขึ้น เช่น ในกรณีที่เด็กดื้อจนผิดปกติ เกเรก้าวร้าว รังแกเพื่อนอย่างไม่มีเหตุผล หรือเจ็บแค้น แยกตัวออกห่างจนผิดธรรมดา เป็นต้น

มีผู้กล่าวไว้อย่างเหมาะสมว่า ศิลปะเป็นภาษา เป็นการแสดงออก และเป็นเรื่องราวชีวิตของเด็ก เช่น เวลาเด็กสบายใจเขาจะวาดรูปดอกไม้ เวลาไม่สบายใจวาดรูปคนทำร้ายกัน ความยุ่งเหยิงหรือเครื่องบินทิ้งระเบิด เป็นต้น ศิลปะในทางบำบัดจึงมีคุณค่าในฐานะเป็นวิถีแห่งการผ่อนคลายอารมณ์และการแสดงความต้องการที่ลึกซึ้งในใจของเด็ก ศิลปะนั้นเป็นสมบัติของคนทั่วไป ไม่เลือกเพศ เลือกว่าวัย หรือชั้นวรรณะ คนทุกคนมีสิทธิที่จะสร้างสรรค์และชื่นชมศิลปะไม่ว่าจะอยู่ที่ใด หรือมีชนบทธรรมเนียมประเพณีอย่างไร ในทำนองเดียวกันศิลปะก็เป็นสมบัติของเด็กทุกคน เด็กโง่หรือฉลาด สมบูรณ์ หรือทุพพลภาพ ร่ารวยหรือยากจน ย่อมมีความต้องการและความสามารถที่จะแสดงออก สร้างสรรค์และชื่นชมงานด้านศิลปะในระดับและรูปแบบต่างๆกัน ถ้าเขาได้มีโอกาสแสดงความคิดริเริ่ม ความรู้ ความชื่นชม และการสร้างสรรค์อย่างอิสระด้วยตนเอง และด้วยประการฉะนี้ ศิลปะย่อมส่งเสริมให้เด็กทุกคนเจริญอกงามได้ถึงขีดสุดโดยอดตามกำลังความสามารถของแต่ละคน

2.3.2 ทำไมต้องใช้ศิลปะพัฒนาคนพิการ

ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2549) ได้อธิบายถึง ความสำคัญของศิลปะในการพัฒนาคนพิการไว้ดังนี้

1. ศิลปะไม่เป็นอันตรายต่อชีวิต ศิลปะไม่มีคำว่าถูกหรือผิด เพราะเป็นเรื่องความพอใจของแต่ละบุคคล ทั้งยังเป็นเรื่องราวของความละเอียดอ่อน ความละเอียดละไม การทำงานศิลปะจะช่วยลดความก้าวร้าว ภายในจิตใจและปรับพฤติกรรมช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความรอบคอบและเข้าใจในชีวิตมากขึ้น
2. ศิลปะไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เพราะศิลปะจะก่อให้เกิดความสุนทรีย์ทางอารมณ์ ช่วยทำให้จิตใจเบิกบาน แจ่มใส แม้แต่ในผู้ป่วย ศิลปะสามารถช่วยบำบัดให้ผู้ป่วยลดความเครียดหรือความกังวลได้
3. ศิลปะเป็นเรื่องจินตนาการ ซึ่งโลกจินตนาการ แม้ไม่ตรงกับโลกแห่งความเป็นจริง เนื่องจากบางครั้ง มนุษย์จะมีความสุขกับการสร้างความฝัน หรือตั้งความหวังเอาไว้เพื่อเป็นพลังเสริมเพื่อช่วยผลักดันให้เกิดความมานะอดทนเพื่อสิ่งที่มุ่งหวัง
4. ศิลปะช่วยเสริมสร้าง และกระตุ้นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และพัฒนาการทำงาน ของสมองซีกขวา โดยการหลังสารอะดรีนาลีนออกมาเพื่อให้เกิดความปีติสุข และเมื่อมนุษย์ได้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์อยู่เสมอ จะส่งผลต่อการทำงาน ทำให้ผลงานแต่ละชิ้นเป็นงานที่แปลกแตกต่างและเกิดมิติใหม่ในงานที่ทำอย่างต่อเนื่อง

2.3.3 ข้อค้ำนงในการใช้ศิลปะเป็นเครื่องมื่อ

ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2549) ได้อธิบายถึง ข้อควรค้ำนงในการใช้ศิลปะเป็นเครื่องมื่อสำหรับการพัฒนาคนพิการ ดังนี้

1. พิจารณาความเหมาะสมโดยทั่วไปของความพิการแต่ละประเภท ว่าเหมาะกับศิลปะประเภทใด เช่น คนตาบอดไม่สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ แต่ประสาทสัมผัสยงดีอยู่ และอาจดีกว่าบุคคลทั่วไป อาจเหมาะกับงานศิลปะประเภทงานที่ต้องใช้สัมผัส อาทิ งานปั้น งานประดิษฐ์ เป็นต้น
2. ปัจจุบันการเรียนร่วมควรค้ำนงถึงบริบทของสภาพแวดล้อมในสังคม อาทิ เพื่อนร่วมชั้นครู อาจารย์ หลักสูตร สถานที่
3. ใช้แนวคิดใหม่ที่จะนำเสนอก็คือ การร่วมเรียนโดยนำ 5 คนร่วมกันเรียน คือ การนำคนตาบอด หูหนวก คนพิการแขน/ขา คนพิการปัญญา และคนไม่พิการมาร่วมเรียน ร่วมใช้ชีวิตด้วยกัน เพื่อให้แต่ละคนช่วยเป็นตา เป็นหู เป็นแขน-ขา เป็นปัญญาแทนกันและกัน และรวมพลังกันขับเคลื่อนให้กิจกรรมต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จ

2.3.4 หลักในการพัฒนาคนพิการด้วยศิลปะ

ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2549) ได้อธิบายถึง หลักการพัฒนาคนพิการด้วยศิลปะ ดังนี้

1. อย่าทำให้ศิลปะเป็นสื่อที่น่ากลัว
2. ให้ความคุ้นเคยเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ
3. ไม่วิจารณ์ผลงานจนเด็กเกิดความกลัว ไม่กล้าที่จะแสดงออก
4. สังเกตความพร้อมของแต่ละคน ความถนัด ความสามารถพิเศษหรือสิ่งที่แต่ละคนสนใจ
5. ยอมรับสภาพความเป็นจริง และพร้อมที่จะชี้แนะ
6. เปิดโอกาสให้ทุกคนมีโอกาสใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยีหลายรูปแบบ และมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมอุปกรณ์ และปลูกฝังนิสัยที่ดีในการดูแลรักษาความสะอาด

2.3.5 พัฒนาการจากการสร้างสรรค์

ศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2549) ได้กล่าวถึง พัฒนาการของคนพิการจากการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ไว้ดังนี้

1. เกิดความบันเทิงใจ ผ่อนคลาย ศิลปะสามารถช่วยลดความเครียด หรือความกดดันได้อาทิ เมื่อได้ฟังดนตรี ทุกคนจะรู้สึกสนุกสนานอยากลุกขึ้นมากระโดดโลดเต้นไปตามจังหวะของดนตรีและในขณะที่กำลังสนุกสนานนั้น จะทำให้ลืมเรื่องทุกข์ใจได้

2. เกิดความเชื่อมั่นเมื่อสามารถทำได้ เช่น การวาดรูป หรือเต้นได้ตามจังหวะ และผลงานออกมาสวยงามมีคนชื่นชม จะทำให้เจ้าของผลงานหรือผู้แสดงเกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถทำได้ เกิดความกล้าแสดงออก ลดความเขินอายและการปลีกตัวออกจากสังคมและความเชื่อมั่นนั้นจะพัฒนาให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างภาคภูมิใจ

3. เกิดความภาคภูมิใจ ปีติสุขเมื่อสร้างสรรค์ผลงานเป็นที่ยอมรับ ทำให้เกิดความอึดอ้อมใจและเกิดกำลังใจในการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ ออกมาอยู่เสมอ

ดังนั้นการนำศิลปะมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของคนพิการนั้น จะพบว่า ศิลปะสามารถพัฒนาศักยภาพในทุกด้านของคนพิการ อาทิ ด้านร่างกายช่วยในการพัฒนากล้ามเนื้อ ด้านความคิดการทำงานศิลปะช่วยให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ และสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่เหนือกว่าบุคคลทั่วไปได้ เช่น การวาดด้วยปากหรือด้วยเท้า ซึ่งในบางครั้งปรากฏออกมางดงามเหนือกว่าการวาดด้วยมือ นอกจากนี้ ศิลปะเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาด้านอารมณ์และจิตใจให้ปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมในสังคมได้เป็นอย่างดี

หากจะนำศิลปะมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพคนพิการอย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับแนวความคิดบางอย่างในสังคมก่อน เช่น ในส่วนของคนพิการ จะต้องปรับแนวคิดของตนเองว่าคนพิการนั้นไม่แตกต่างไปจากคนทั่วไปในสังคม ให้คนพิการพยายามอยู่ด้วยความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เสมือนกับประชาชนอื่น และไม่ควรเรียกรังสีทิฐิจนเกินเลย แต่ควรทำหน้าที่ของประชากรที่ดีกว่าคนที่ไม่พิการ แสดงออกถึงศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองให้สังคมตระหนักถึงความเสียสละและการเป็นผู้ให้ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม พร้อมทั้งประกาศออกไปให้สังคมรับรู้ว่าคุณพิการมิใช่ภาระสังคมอีกต่อไป

สำหรับคนในสังคมควรปรับแนวคิดว่า คนพิการก็มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ไม่แตกต่างไปจากคนอื่น และมีโชບุคคลที่น่ารังเกียจเป็นโรคติดต่อ หรือเป็นภาระของสังคม ควรเปิดใจยอมรับว่าคนพิการนั้นมีอัจฉริยะภาพที่ซ่อนเร้น และโลกของคนพิการมักมีเสน่ห์ชวนให้ทำการศึกษาวิจัย หากทุกคนในสังคมสามารถปรับแนวคิด และหันมาให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง

จากทุกฝ่าย การนำศิลปะมาใช้ในการพัฒนา ศักยภาพคนพิการจะสามารถทำได้อย่างต่อเนื่อง และบังเกิดผลสูงสุด

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสารสื่อสารระหว่างคนพิการกับคนไม่พิการ ในสาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ และสาขาการศึกษาพิเศษ เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์การสื่อสารระหว่างคนไม่พิการกับคนพิการจากมุมมองการจัดการเรียนร่วมในสังคมไทย สามารถแบ่งได้ตามประเด็นดังต่อไปนี้

3.1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการสื่อสาร ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนพิการและคนไม่พิการ

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนพิการและคนไม่พิการ ในสาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ และสาขาการศึกษาพิเศษ เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการสื่อสาร และความสัมพัทธ์ระหว่างคนไม่พิการกับคนพิการ และการจัดการเรียนร่วมในสังคมไทย ดังต่อไปนี้

จิตติมา อิมอุตม (2543) ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินโครงการการเรียนร่วมของเด็กพิเศษในโรงเรียนปกติ : กรณีศึกษา โรงเรียนพญาไทและโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาพิเศษ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้เวลาอยู่ในสนาม 5 เดือน โดยเข้าไปเป็นครูช่วยสอนของโครงการของทั้ง 2 โรงเรียน ในการเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากครูการศึกษาพิเศษ ครูชั้นเรียนปกติ ผู้ปกครอง เด็กพิเศษ และเด็กปกติ รวมถึงการวิเคราะห์เอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย และการนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า โครงการการเรียนร่วมของโรงเรียนพญาไท เน้นให้เด็กพิเศษสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ไม่เป็นภาระของคนอื่นในสังคม แต่ในการจัดชั้นเรียนพิเศษแยกจากชั้นเรียนปกติให้กับเด็กพิเศษ ทำให้เด็กพิเศษกับเด็กปกติได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันค่อนข้างน้อย เนื่องจากเด็กพิเศษทั้ง 58 คนจะเรียนอยู่ในห้องพิเศษตั้งแต่ ป.1-ป.6 เด็กพิเศษที่เรียนในห้องพิเศษในแต่ละห้องมีระดับสติปัญญาที่แตกต่างกัน เด็กจึงพัฒนาตนเองได้ไม่เต็มศักยภาพ ส่วนโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการสอนเป็นรายบุคคลมีเด็กพิเศษในโครงการ จำนวน 11 คน ทำให้เด็กมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ และรูปแบบในการจัดเป็นการเน้นให้เด็กพิเศษได้เรียนร่วมกับเด็กปกติให้ได้

มากที่สุด ทำให้เด็กพิเศษมีโอกาสได้เรียนรู้สังคมของเด็กปกติ สำหรับค่าใช้จ่ายต่อเทอม ของเด็กพิเศษโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฝ่ายประถมต้องเสียเงินเป็น จำนวน 36,000 บาทต่อเทอม ในขณะที่เด็กพิเศษของโรงเรียนพญาไทจะเสียค่าใช้จ่าย 7,000 บาทต่อปี จึงเป็นผลต่อกระบวนการในการจัดการเรียนการสอนของแต่ละโรงเรียนด้วย

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ การจัดการเรียนร่วมระหว่างเยาวชนพิการและไม่พิการ พบว่า การให้เด็กพิเศษได้เรียนร่วมกับเด็กปกติให้ได้มากที่สุด ทำให้เด็กทั้งสองกลุ่มได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตามในการจัดการเรียนการสอนนั้นต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านงบประมาณ และจำนวนผู้เรียน และการบริหารจัดการที่ดีด้วย

สารินี เกษมสันต์ ณ อยุธยา (2548) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาทัศนะของครูศิลปะและผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจัดการเรียนร่วมสำหรับเด็กพิเศษในวิชาศิลปศึกษา วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนะของครูศิลปะ และผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจัดการเรียนร่วมสำหรับเด็กพิเศษในวิชาศิลปศึกษา ทำให้ทราบทัศนะของครูศิลปะและผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะเกี่ยวกับการใช้สื่อและการสื่อสารในการเรียนการสอนศิลปะระหว่างผู้พิการและไม่พิการ ที่น่าสนใจดังนี้

ครูส่วนมีความเห็นว่าการจัดเนื้อหาหลักสูตร ควรเรียงเนื้อหาในวิชาศิลปะจากเรื่องใกล้ตัวไปสู่เรื่องไกลตัว เรื่องง่ายไปสู่เรื่องยาก ควรใช้สื่อการเรียนการสอนที่มีความหลากหลาย มีการจัดด้านสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม โดยเตรียมวัสดุอุปกรณ์ทำความสะอาดไว้ในห้องเรียนศิลปะ

ส่วนผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นดังนี้คือ 1. ด้านครูผู้สอน ครูผู้สอนศิลปศึกษาสำหรับเด็กพิเศษในชั้นเรียนร่วม ควรมีวุฒิทางศิลปศึกษา หรือวุฒิทางการศึกษาพิเศษ, 2. ด้านผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนในวิชาศิลปศึกษาควรให้เด็กพิเศษมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ของกิจกรรมศิลปะ 3. ด้านเนื้อหาหลักสูตรรายวิชาศิลปะ ควรมีความสนใจ ทันเหตุการณ์ปัจจุบัน จากง่ายไปยากในด้านทักษะ, 4. ด้านวิธีการสอน ควรใช้สื่อการเรียนการสอนที่มีความหลากหลายในวิชาศิลปะ การวัดและประเมินผลเพียงรูปแบบเดียว ไม่สามารถจะยืนยันความสามารถของเด็กได้, 5. ด้านสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมห้องเรียนศิลปะควรมีสิ่งอำนวยความสะดวก เสริมเพิ่มเติม

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ การจัดการเรียนร่วมระหว่างเยาวชนพิการและไม่พิการ พบว่า การจัดการเรียนร่วมในวิชาศิลปะควรให้ความสำคัญกับเนื้อหา และสื่อการสอน รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมที่ให้ผู้เรียนสามารถมีส่วนร่วมได้ รวมถึงครูผู้สอนควรมีวุฒิทางการศึกษาด้านศิลปะหรือการศึกษาพิเศษด้วย

เกศกัญญา ชาญเขียวกอบกิจ (2544) ศึกษาวิจัยเรื่อง "กระบวนการสื่อสารในการเรียนร่วมของเด็กตาบอดกับเด็กสายตาสายตาปกติในห้องเรียน" วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตรพัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารของครูที่สอนในห้องเรียนร่วม ศึกษาการปรับตัวของเด็กตาบอดในการเรียนร่วมกับเด็กสายตาสายตาปกติ ศึกษาการปรับตัวของเด็กสายตาสายตาปกติในการเรียนร่วมกับเด็กตาบอด รูปแบบการวิจัยเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participate) เป็นระยะเวลา 45 วัน ผลการวิจัยพบว่า 1. กระบวนการสื่อสารของครูที่สอนในห้องเรียนร่วมจะประสบผลสำเร็จจากการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครูกับเด็ก และการใช้ทักษะการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในการเรียนการสอน 2. การปรับตัวของเด็กตาบอดในการเรียนร่วมกับเด็กสายตาสายตาปกติจะปรับตัวได้เร็วหาก เด็กมีความสนใจในเนื้อหาวิชานั้นๆ มีเคารพศรัทธาอาจารย์ที่สอนและได้รับช่วยเหลือจากเพื่อนสายตาสายตาปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนที่เป็นเพศเดียวกัน 3. การปรับตัวของเด็กสายตาสายตาปกติในการเรียนร่วมกับเด็กตาบอด ขึ้นอยู่กับพื้นฐานครอบครัวสภาพแวดล้อม และการเตรียมความพร้อมของโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่น่าสนับสนุนในการปรับตัวของเด็กสายตาสายตาปกติในการเรียนร่วมกับเด็กตาบอด

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ การสื่อสารในการเรียนร่วมระหว่างเด็กตาบอดและสายตาสายตาปกติ พบว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ทักษะในการสื่อสารของครูผู้สอน การช่วยเหลือจากเพื่อน และพื้นฐานส่วนบุคคลของเด็กตาบอดเอง รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมและการเตรียมพร้อมในโรงเรียนด้วย

อานนท์ ตั้งพิทักษ์ไกร (2544) ศึกษาวิจัยเรื่อง ความเสมอภาคของโอกาสการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการศึกษาและสังคมของคนพิการ : ศึกษากรณีคนพิการตาบอด วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนการสอน เพื่อศึกษาปัญหาและการสนับสนุนของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาทัศนคติและการปรับตัวของเด็กนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการเห็น ในโรงเรียนที่เรียนร่วม การศึกษาใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ สังเกตและสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการเรียนร่วม และนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการเห็น ในโรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพมหานครและโรงเรียนที่มีโครงการเรียนร่วมจำนวน 4 แห่งในกรุงเทพมหานคร ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นด้านความสัมพันธ์กับนักเรียนปกติมีการยอมรับและช่วยเหลือในการเรียนแบบ เพื่อนช่วยเพื่อน และครูสอนเสริมมีความสำคัญในการสนับสนุนการเรียนของนักเรียนที่บกพร่องทาง การเห็น การสอนเสริม การผลิตสื่ออักษรเบรลล์ เป็นต้น แต่ยังคงขาดบุคลากรทางการศึกษาพิเศษที่พอเพียง และไม่มี

การอบรมครูผู้สอนทำให้ขาดทักษะในการสอนนักเรียนที่บกพร่องทางการเห็น งบประมาณก็เป็นปัจจัยสำคัญทำให้มีปัญหาด้านสื่อวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน นักเรียนที่มีความบกพร่องทางการเห็นจึงตามบทเรียนไม่ทัน แม้มีอุปสรรคในการเรียนร่วมแต่ส่วนใหญ่ก็มีทัศนคติในทางบวก มีความสุขในการเรียน ต้องการเรียนร่วมต่อไป รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่าเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนและคิดว่าตนเองมีความสามารถ ที่จะเรียนร่วมได้ และพยายามปรับตัวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการเรียนเหมือนเพื่อนนักเรียนปกติ

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ การจัดการเรียนร่วมระหว่างเยาวชนพิการ และไม่พิการ พบว่า ปัจจัยที่สำคัญต่อการจัดการเรียนร่วม คือ การอบรมให้ความรู้ ครูผู้สอนนักเรียนด้านการศึกษาพิเศษ รวมถึงงบประมาณที่ใช้ในการจัดการอุปกรณ์ นอกจากนี้งานวิจัยดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่า แม้มีอุปสรรคในการเรียนร่วมแต่ส่วนใหญ่ก็มีทัศนคติในทางบวก มีความสุขในการเรียน ต้องการเรียนร่วมต่อไป รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่าเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนและคิดว่าตนเองมีความสามารถ ที่จะเรียนร่วมได้ และพยายามปรับตัวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการเรียนเหมือนเพื่อนนักเรียนปกติ

สุพันธ์วดี ไวยรูป (2540) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น ที่เรียนร่วมในชั้นเรียนปกติระดับอนุบาล วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาพิเศษ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในด้านการช่วยเหลือ การมีส่วนร่วมทางสังคม และการเป็นที่ยอมรับของสังคมระหว่างเด็กวัยอนุบาล ที่มีความบกพร่องทางการเห็นที่เรียนร่วมกับเด็กปกติ และระหว่างเด็กวัยอนุบาลที่มีความบกพร่องทางการเห็นกับครูผู้สอน และศึกษาถึงปัญหา ตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าว ตัวอย่างที่เป็นกรณีศึกษาคือ เด็กวัยอนุบาลที่เป็นเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น ซึ่งเรียนในชั้นเรียนร่วม จำนวน 3 คน ผลการวิจัยพบว่า 1.ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็นกับครูผู้สอน มีลักษณะเป็นไปในทางบวกสูง ครูทุกคนยอมรับและช่วยเหลือเด็กอย่างสม่ำเสมอ และปฏิบัติต่อเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็นเช่นเดียวกับเด็กปกติทั่วไป อย่างไรก็ตามพบว่า ในห้องที่มีครูหลายคน ครูมีแนวโน้มจะเข้ามาช่วยเหลือเด็กทันทีที่เด็กทำได้ซ้ำหรือไม่ถูกต้อง แม้เด็กจะไม่ร้องขอและเด็กก็มีแนวโน้มจะขอความช่วยเหลือจากครูเท่านั้น 2. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็นกับเด็กปกติ มีลักษณะทั้งที่เป็นทางบวกและทางลบ เด็กที่มองเห็นเลือนลางมีมนุษยสัมพันธ์ดีและเรียนร่วมเพียงคนเดียว ได้รับการยอมรับจากเพื่อนทั้งห้องตลอดภาคเรียน แต่สำหรับเด็กตาบอด 2 คน ที่เรียนร่วมในห้องเดียวกัน ไม่ได้รับการยอมรับจากเพื่อนบางคนเพราะมักแสดงพฤติกรรมแปลกๆ และมีความขัดแย้งกับเพื่อนสืบเนื่องจากการมองไม่เห็น ประกอบกับความไม่เข้าใจของเพื่อน แต่เมื่อเด็กเริ่ม

คุ้นเคยกัน เด็กปกติก็ค่อยๆ ยอมรับเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็นมากขึ้น และเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็นก็ได้รับการยอมรับจากเพื่อทุกคน จนจบภาคเรียน แม้เด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น อยากเข้าร่วมกิจกรรมทุกอย่างในชั้น แต่ก็มีส่วนร่วมสูงเฉพาะกิจกรรมประเภทเคลื่อนไหวและไม่ใช้สายตาเป็นหลัก โดยมีโอกาสต่ำในการเข้าร่วมกิจกรรมที่ใช้สายตาคือกิจกรรมวงกลม และกิจกรรมกลุ่ม เพราะไม่ได้มีการปรับสื่อ ตำแหน่งที่นั่งของเด็ก ตลอดจนการใช้เทคนิควิธีต่างๆ เพื่อทดแทนการมองเห็นของเด็ก 3. ปัญหาที่เกิดขึ้นและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ เด็กปกติไม่ได้รับการเตรียมให้เข้าใจธรรมชาติของเด็ก ที่มีความบกพร่องทางการเห็น และเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น ก็ไม่ได้รับการฝึกทักษะทางสังคมในการเล่นและทำงานร่วมกับเด็กอื่น เด็กทั้ง 2 กลุ่มไม่ได้รับการเจาะจงจัดโอกาสให้ได้เรียนรู้กันและกัน ในสถานการณ์ที่เป็นมิตรและครูผู้สอนเองก็ขาดความรู้ความสามารถในการส่งเสริม การเรียนรู้ของเด็กทั้ง 2 กลุ่มในชั้นเรียนร่วม โดยเฉพาะการปรับสื่อสภาพทางกายภาพ และเทคนิคการสอนเพื่อทดแทนการมองเห็นของเด็ก สาเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าว คือ ครูการศึกษาพิเศษมีภาระงานมากเกินไปจนไม่สามารถดำเนินการให้ความรู้แก่ครู และเด็กปกติ ตลอดจนช่วยเหลือเด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็นได้เท่าที่ควร

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ การจัดการเรียนร่วมระหว่างเยาวชนพิการและไม่พิการ พบว่า เยาวชนพิการและไม่พิการสามารถเรียนรู้ร่วมกันได้ โดยมีการปรับสื่อ ตำแหน่งที่นั่งของเด็ก ตลอดจนการใช้เทคนิควิธีต่างๆ เพื่อทดแทนการมองเห็นของเด็ก และเด็กทั้งสองกลุ่มควรได้รับการเตรียมพร้อมมีการเตรียมพร้อมให้เข้าใจธรรมชาติของเพื่อนที่พิการและไม่พิการ อีกทั้งครูผู้สอนเองก็ควรความรู้ความสามารถในการส่งเสริม การเรียนรู้ของเด็กทั้ง 2 กลุ่มในชั้นเรียนร่วม

แววดาว ทองเจิม (2540) ศึกษาวิจัยเรื่อง การมองตนเองและโลกทัศน์ของเด็กตาบอด : ศึกษากรณีเด็กในโรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพมหานคร วิทยานิพนธ์ มานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศึกษาจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 56 คน ตลอดจนครูพี่เลี้ยงและบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยใช้แบบสัมภาษณ์ การสังเกตและบันทึกภาพถ่าย รวมทั้งการศึกษาเจาะลึกเฉพาะกรณีอีก 5 คน ผลการศึกษาพบว่า การมองตนเองของเด็กที่อยู่กับพ่อแม่ทุกคนคิดว่าคนในครอบครัวจะดูแลเอาใจใส่ตนอย่างดี เด็กที่อยู่กับญาติมองว่าความสุขในครอบครัวน้อยกว่าเด็กที่อยู่กับพ่อแม่ แต่เด็กก็จะพยายามปรับตัวได้ การมองตนเองเกี่ยวกับเพื่อน เด็กต้องการมีเพื่อนทั้งที่เป็นเด็กปกติและพิการทางสายตา และคิดว่าเพื่อนที่ตนคบจะเป็นคนดีจะคบกันตลอดไป การมองตนเองเกี่ยวกับตนเอง เด็กมองว่าตนเองพิการและยอมรับในความพิการของตนเองได้ การมองตนเองในด้านสังคม เด็ก

จะให้ความสำคัญในสังคมมากเพราะต้องอยู่ในสังคมตลอดไป สิ่งที่เด็กต้องการจากสังคม คือ เรื่องการศึกษาสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับคนตาบอด สำหรับโลกทัศน์ของเด็กในฐานะที่ตนเอง เป็นสมาชิกในสังคม เด็กเห็นว่าคนในสังคมยอมรับคนพิการมากขึ้น ให้ความช่วยเหลือเด็กพิการ และจะช่วยเหลือเพิ่มขึ้นอีกในอนาคต สภาพแวดล้อมที่บ้านและที่โรงเรียนแตกต่างกันเพราะ สภาพแวดล้อมโรงเรียนเหมือนกัน แต่ที่บ้านต่างออกไป นอกจากนี้เด็กยังมีความรู้สึกนึกคิดและ จินตนาการเด็กจะเชื่อเรื่องความดี ความชั่ว และเชื่อในเรื่องของพระพุทธศาสนาด้วย เชื่อเรื่อง บาปกรรม ว่าทำสิ่งไม่ดีไว้และมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ ความสำคัญของครอบครัวที่มีต่อเยาวชน พิการ พบว่าการมองเห็นตนเองของเด็กที่อยู่กับพ่อแม่ทุกคนคิดว่าคนในครอบครัวจะดูแลเอาใจใส่ตนอย่างดี เด็กที่อยู่กับญาติมองว่าความสุขในครอบครัวน้อยกว่าเด็กที่อยู่กับพ่อแม่ แต่เด็กก็จะพยายามปรับตัวได้

ศศิธร แก้วนพรัตน์ (2541) ศึกษาวิจัยเรื่อง การสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่าย ทางสังคมที่มีผลต่อความเครียดของ บิดามารดาเด็กออทิสติกของศูนย์สุขวิทยา จิต วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การศึกษาการสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่ายทางสังคมที่มีผลต่อ ความเครียดของบิดามารดาเด็กออทิสติกของศูนย์สุขวิทยาจิตมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการ สนับสนุนทางสังคม ด้านอารมณ์ ด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านบริการจากเครือข่ายทางสังคมของ บิดามารดาเด็กออทิสติก ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมด้านอารมณ์ ด้าน ข้อมูลข่าวสาร และด้านบริการจากเครือข่ายทางสังคมที่มีผลต่อความเครียดของบิดามารดาเด็ก ออทิสติก โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ บิดาหรือมารดาของเด็กออทิสติกที่เข้ามีส่วนร่วม ในโรงพยาบาลกลางวันของศูนย์สุขวิทยาจิต ระหว่างวันที่ 20 กุมภาพันธ์ถึง 20 มีนาคม 2541 จำนวน 126 ราย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเป็นแบบสอบถาม ผลการศึกษา พบว่า พบว่า การ สนับสนุนทางสังคม ด้านอารมณ์ ด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านบริการจากเครือข่ายทางสังคมที่บิดา มารดาเด็กออทิสติกได้รับ มีผลในเชิงบวกต่อความเครียด โดยทำให้ความวิตกกังวลลดลง เกิด ความเข้มแข็ง และปรับตัวต่อปัญหาที่เผชิญอยู่บิดามารดาของเด็กออทิสติกจึงมีความเครียดอยู่ใน ระดับน้อย

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ ความสำคัญของครอบครัวของเยาวชน พิการ พบว่าการสนับสนุนทางสังคมจากเครือข่ายทางสังคมที่มีผลต่อความเครียดของ บิดามารดาเด็กออทิสติกของศูนย์สุขวิทยาจิต พบว่าการสนับสนุนทางสังคม ด้านอารมณ์ ด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านบริการจากเครือข่ายทางสังคมที่บิดามารดาเด็กออทิสติก

ได้รับมีผลในเชิงบวกต่อความเครียด โดยทำให้ความวิตกกังวลลดลง เกิดความเข้มแข็ง และปรับตัวต่อปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ตามารดาของเด็กออทิสติกจึงมีความเครียดอยู่ในระดับน้อย

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการสื่อสารของคนพิการกลุ่มต่างๆ

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารของผู้พิการที่ขาดอวัยวะรับสารอย่างใดอย่างหนึ่งไป อันจะมีผลต่อรูปแบบการสื่อสาร หรือมีรูปแบบการสื่อสารเฉพาะ ได้แก่ ผู้พิการทางการมองเห็น และผู้พิการทางการได้ยิน ในสาขา นิเทศศาสตร์พัฒนาการ และสาขาการศึกษาพิเศษ เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการสื่อสารเฉพาะของผู้พิการด้านอวัยวะรับสาร ดังต่อไปนี้

ทิตวัจน์ ณรงค์แสง (2542) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการรณรงค์ให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์แก่เด็กหูหนวกโดยผ่านสื่อละครใบ้และสื่อละครใบ้ประกอบภาษามือ วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงความรู้เรื่องโรคเอดส์ และทัศนคติเกี่ยวกับการป้องกันโรคเอดส์ของนักเรียนหูหนวก ก่อนและหลังการชมละครใบ้และละครใบ้ประกอบภาษามือ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 120 คน ซึ่งเป็นนักเรียนหูหนวกระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ของโรงเรียนเศรษฐเสถียร และโรงเรียนโสตศึกษาทุ่งมหาเมฆ ในรูปแบบการวิจัยกึ่งทดลอง (quasi-experimentation) ด้วยวิธี one-group Pretest-posttest design และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ การหาค่าร้อยละ และการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย (t-test) ซึ่งพบว่า ความคิดเห็นที่กลุ่มตัวอย่างมีต่อสื่อละครใบ้และละครใบ้ประกอบภาษามือ คือ นักเรียนส่วนใหญ่ได้รับความรู้และความสนุกสนานจากสื่อที่ตนได้รับ โดยสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ดี และส่วนใหญ่คิดว่ามีความเข้าใจ เกี่ยวกับโรคเอดส์ดีขึ้น และคิดว่าสามารถอธิบายให้เพื่อนเข้าใจได้ หากมีการเผยแพร่ในครั้งต่อไป

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ การเปิดรับสารของเยาวชนพิการทางการได้ยิน ทำให้ทราบว่า การสื่อสารกับคนหูหนวกโดยใช้ภาพ โดยเฉพาะกิจกรรมที่สามารถรับสารโดยใช้สายตา เช่น ละคร เป็นต้น และหากมีภาษามือประกอบจะช่วยให้คนหูหนวกมีความเข้าใจในเนื้อหาสารได้ดียิ่งขึ้น

ไวยวุฒิ วุฒิอรธสาร (2549) การศึกษาคำบรรยายที่เหมาะสมสำหรับการรับรู้ ภาพยนตร์ของคนหูหนวก วิทยานิพนธ์ปริญญาวารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำบรรยายที่มีผลต่อการรับรู้ภาพยนตร์ของคนหูหนวกและเพื่อเปรียบเทียบ

การรับรู้ภาพยนตร์ของคนหูหนวกจากภาพยนตร์ที่มีคำบรรยายต้นแบบ 1 (มีคำบรรยายมากที่สุด) ภาพยนตร์ที่มีคำบรรยายต้นแบบ 2 (มีคำบรรยายน้อยกว่าคำบรรยายต้นแบบ 1) และภาพยนตร์ที่ไม่มีคำบรรยาย เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปพัฒนา คำบรรยาย ในสื่อภาพยนตร์ให้เหมาะสมกับการรับรู้ของคนหูหนวก การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ(Quantitative Research) โดยใช้การวิจัยแบบกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental) แบบ One Group Posttest Only Design มีรูปแบบการทดลองแบบ Static Group Comparison โดยการเปรียบเทียบการรับรู้ภาพยนตร์จากคนหูหนวกจากการชมภาพยนตร์ที่มีคำบรรยายแบบเปิด (Open Caption) ใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 ระดับการศึกษา คือนักศึกษาหูหนวกระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโสตศึกษาทุ่งมหาเมฆ และนักศึกษาหูหนวกระดับอุดมศึกษา วิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล ระดับการศึกษาละ 45 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 2 กลุ่มและกลุ่มควบคุม 1 กลุ่ม กลุ่มละ 15 คน จำนวนรวมทั้งสิ้น 90 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบทดสอบภายหลังจากชมภาพยนตร์ที่เป็นตัวจัดกระทำ(Treatment) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการแจกแจงความถี่ การหาค่าร้อยละ การทดสอบความแปรปรวนทางเดียว(One – Way Anova) และการทดสอบค่าเฉลี่ยที่แตกต่างกัน (t – test) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาหูหนวกระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและนักศึกษาหูหนวกระดับอุดมศึกษามีการรับรู้ภาพยนตร์แตกต่างกันเมื่อชมภาพยนตร์ที่ไม่มีคำบรรยายและภาพยนตร์ที่มีคำบรรยายแตกต่างกัน ภาพยนตร์ที่มีคำบรรยายต้นแบบ 1 ทำให้คนหูหนวกรับรู้ภาพยนตร์ได้ดีกว่าภาพยนตร์ที่ไม่มีคำบรรยาย คำบรรยายต้นแบบ 2 สามารถทำให้คนหูหนวกมีการรับรู้ภาพยนตร์ที่ดีที่สุด เพราะจำนวนคำบรรยายมีน้อย ทำให้ลดภาระการอ่านคำบรรยายลง

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ การเปิดรับสารของเยาวชนพิการทางการได้ยิน ทำให้ทราบว่า การสื่อสารสำหรับเยาวชนพิการทางการได้ยินโดยใช้สไลด์ หรือการฉายผ่านจอโทรทัศน์ ไม่ควรใช้คำบรรยายที่ยาวเกินไป เนื่องจากเป็นภาระในการอ่านของเยาวชน

ศศิสพิส จิตรวานิชกุล (2542) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรม ความสนใจ และความต้องการเปิดรับสื่อของคนตาบอดในเขตกรุงเทพมหานคร วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยศึกษาพฤติกรรม ความสนใจ และความต้องการเปิดรับสื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจของคนตาบอด รวมถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปิดรับสื่อแต่ละประเภท พบว่า สื่อมวลชนประเภทวิทยุ โทรทัศน์ และเทปเป็นสื่อที่คนตาบอดเปิดรับมากที่สุด เนื่องจากเป็นสื่อเสียงที่สามารถเปิดรับได้จากการฟัง และมีความต้องการให้สื่อมวลชนคำนึงถึงการนำเสนอข่าวสารที่คนตาบอดเป็นผู้รับสารด้วย เพราะบางครั้งจะมีการพูดโดยมีภาพหรือตัวหนังสือประกอบทางโทรทัศน์ที่คนตาบอดไม่สามารถอ่านได้

เช่น “ส่งไปรษณียบัตรมาตามที่อยู่ของรายการด้านล่าง” ดังนั้นจึงควรมีการอ่านรายละเอียดที่อยู่ด้วย นอกจากนี้ยังมีความต้องการให้สื่อมวลชนนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับคนตาบอดเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องในสังคม ส่วนในด้านสื่อเฉพาะกิจนั้นควรมีการปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับ และให้ทั่วถึงทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมถึงมีการปรับปรุงคุณภาพของวัสดุให้สามารถ เช่นเอกสารที่เป็นอักษรเบรลล์ซึ่งต้องใช้ในการสัมผัส ถ้าหากวัสดุในการผลิตเป็นกระดาษที่ไม่มีความคงทนจะทำให้ความนูนของอักษรหายไปและทำให้ไม่สามารถสัมผัสเพื่ออ่านได้

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางวิเคราะห์การเปิดรับสื่อของเยาวชนพิการ จากการศึกษาดังกล่าวทำให้ทราบว่า การเปิดรับสื่อของคนตาบอดจะให้ความสำคัญกับการรับฟังเสียงมากที่สุด ดังนั้นในการสื่อสารผู้ส่งสารควรมีการบรรยายรายละเอียดหรือภาพประกอบด้วย และนอกจากนี้ในการใช้สื่อที่พิมพ์เป็นอักษรเบรลล์ซึ่งเป็นตัวนูนควรพิจารณาถึงคุณภาพของวัสดุที่ใช้เพื่อไม่ให้ความนูนของอักษรเบรลล์หายไป เนื่องจากคนตาบอดต้องใช้ในการสัมผัสในการอ่าน

3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหมายของคนพิการและยุทธศาสตร์การพัฒนา ด้านคนพิการ

อัฐมา โภคาพานิชวงษ์ (2549) ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาพสะท้อนและเรื่องเล่า “ความพิการ” ของผู้พิการในสังคมไทย รายงานการวิจัยสนับสนุนโดย แผนงานสร้างเสริมสุขภาพคนพิการในสังคมไทย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ศูนย์สิรินธรเพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ มีเป้าหมายในการศึกษาคือ การสำรวจและนำเสนอมุมมองเท่าที่ปรากฏผ่านเรื่องเล่า โดยเน้นการใช้กรอบแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ ความแตกต่างและอำนาจในการจัดการควบคุมทางสังคม เป็นแนวทางในการถอดหรือความคิดในชนบทเดิมเพื่อต่อรองหรือ นำเสนอสิ่งที่ เป็น “ความรู้” หรือชุดของค่านิยม ความหมายที่คนพิการต้องการสื่อสารต่อสังคมเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากการกักขังทางอัตลักษณ์ของการเป็น “ผู้ไร้ความสามารถ” จากการศึกษาพบว่า

1) สังคมยังคงมองความพิการไม่เปลี่ยนจากอดีต คือ มองความพิการเป็นภาพแทนของความสลดเวทนา ไม่ได้รับความเชื่อถือทางสังคม (Discreditable) และไร้ความสามารถในทุกทาง ผู้พิการควรอยู่ในพื้นที่เฉพาะ โดยเฉพาะผู้พิการบางประเภท เช่น ผู้พิการทางจิตและการเรียนรู้ จำต้องอาศัยการฟื้นฟูโดยแพทย์ผู้เชี่ยวชาญและการใช้ยาเป็นหลัก ผู้พิการส่วนใหญ่ยังถูกปิดกั้นจากสังคม ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเอง และไม่มีหลักประกันในชีวิต ในขณะที่ตัวผู้พิการเองมี

ทักษะต่อตัวเองและโอกาสในการมีคุณภาพชีวิตที่ดี แตกต่างกันไปตาม ปัจจัยแวดล้อม ได้แก่ ครอบครัวและสังคมผนวกกับสถานการณ์ความรู้และสภาพจิตใจของผู้พิการเอง ผู้พิการไม่สามารถข้ามพ้นความรู้สึกหดหู่และยอมรับความเชื่อว่าการแล้วไม่สามารถทำอะไรได้ ทำได้ก็ประสบความล้มเหลว แต่ก็ยังมีผู้พิการส่วนหนึ่งพยายามพัฒนาศักยภาพที่เหลืออยู่ ไม่ได้ยอมจำนนต่อวิถีคิดและรูปแบบการจัดการทางสังคมดังกล่าว

2) สังคมสร้างความรู้ต่ออัตลักษณ์ “ความพิการ” และการควบคุมทางสังคม โดย

2.1 สร้างวาทกรรมที่ตอกย้ำว่า ความพิการเป็นสภาวะตายตัวของร่างกายที่สูญเสียความสามารถเสมือนตราประทับ (stigma) ที่ไม่มีทางแปรเปลี่ยนเป็นอื่นได้

2.2 ความพิการเป็นแหล่งของความเสื่อมทั้งในทางกายภาพ วัฒนธรรมและในทางสังคมการเมือง ดังนั้น คนพิการจึงมีสถานะไม่เท่ากับคนปกติ

2.3 สร้างให้เกิดความชอบธรรมในการจัดการต่อความพิการ โดยการสร้างความรับรู้และยอมรับว่าความพิการเป็นรูปธรรมของผลกระทบที่บุคคลได้กระทำไว้ ผู้พิการเป็นผู้ที่หมดความสามารถที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ได้คนพิการจึงมีบทบาททางสังคมแบบพึ่งพาและถูกกำหนดจาก “คนอื่น”

2.4 ความพิการยังส่งผลกระทบต่อความสงบสุข มั่นคงของสังคม จึงควรจัดให้อยู่เป็นที่ เป็นที่ เป็นทาง อยู่ในความควบคุมดูแลและจัดการจากคนไม่พิการ

3) อำนาจของ “ความรู้” ในการจัดการประเภททางสังคมและการจัดการต่อความพิการ ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของคนพิการ กล่าวคือ ความรู้ที่ขึ้นต่อผู้เชี่ยวชาญส่งผลให้ผู้พิการมีบทบาทเป็นเพียงผู้ถูกรักษาและฟื้นฟู หรือ object ในกระบวนการ อีกทั้งยังยึดความรู้ของแพทย์และผู้เชี่ยวชาญเป็นศูนย์กลางไม่เปิดพื้นที่ให้แก่ความรู้ชุดอื่นๆ เช่น ความรู้ของผู้พิการ และครอบครัวซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ของการอยู่ร่วมกับความพิการ นอกจากนั้น อำนาจความรู้ในทางการแพทย์นำไปสู่การควบคุมอัตลักษณ์ของคนพิการ โดยการลดทอนคุณค่าในตัวตนของผู้พิการและการเปลี่ยนผ่านอัตลักษณ์ของคนปกติไปสู่อัตลักษณ์ของความพิการโดยสมบูรณ์ผ่านระบบและกระบวนการฟื้นฟูภายในสถาบันและความเป็นวิชาชีพ

4) การต่อรองความหมายจากความพิการ การต่อสู้เพื่อยืนยันความเป็นตัวตน อัตลักษณ์ การต่อรองทางสังคมเพื่อมีส่วนร่วมในกา กำหนดรูปแบบชีวิต การสร้างและแบ่งปันความรู้ในการฟื้นฟูสมรรถภาพในฐานะของ subject ในกระบวนการรักษาฟื้นฟู ตลอดจนการเรียนรู้วิธีการดำรง

ตนท่ามกลางสังคมที่แบ่งขั้วระหว่างความเป็น“ปกติ” และ “พิการ” โดยการต่อสู้ต่อรอง ใน 5 ลักษณะ คือ การนิยามความพิการเป็น “ความแตกต่าง” ที่ทดแทนได้โดยใช้ผัสสะที่แตกต่าง การทำให้เป็นปกติหรือการสร้างใหม่ของชีวิตที่เป็นปกติการเกิดใหม่ของตัวตนหรืออัตลักษณ์ การปกปิดความพิการและสร้างพื้นที่เฉพาะกลุ่ม และการนิยามความพิการเป็น “ความแตกต่างทางวัฒนธรรม”

ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะต่อคนพิการ ผู้ทำงานเกี่ยวข้องและสังคม เป็นข้อเสนอแนะเชิงแนวคิด คือ สร้างวาทกรรมหรือความรู้ชุดใหม่ต่ออัตลักษณ์ความพิการที่อยู่บนพื้นฐานของการเชิดชูคุณค่า การเปลี่ยนมุมมองจากความเบียดเบียนพิการ มาสู่เชิงสร้างสรรค์ ปฏิเสธการมองคนพิการแบบเดิมๆ ที่ทำให้คนพิการตกอยู่ในภาวะจำนน ส่งเสริมให้เกิดองค์ความรู้หลากหลายโดยเฉพาะความรู้จากประสบการณ์ เพื่อดึงความรู้มาอยู่ในมือตนเองมากขึ้นเพิ่มอำนาจในการต่อรองและการสร้างความเข้มแข็งแก่คนพิการ และข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ควรต่อสู้เรียกร้องสิทธิ ความเท่าเทียมในฐานะพลเมือง ในเชิงบวก ต่อด้านการเลือกปฏิบัติ ค่านิยมดูถูกเหยียดหยามคนพิการทุกรูปแบบ โดยใช้กับมาตรการทางทางสังคมควบคู่กับการผลักดันมาตรการทางกฎหมาย เปลี่ยนภาพรับการรื้อรับการสงเคราะห์มาเป็นการพัฒนาศักยภาพเพื่อพัฒนาตนเองของผู้พิการอย่างยั่งยืน วรรณคดีการสร้างตราประทับความพิการ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม การรับรู้ต่ออัตลักษณ์ และวิถีปฏิบัติทางสังคมต่อคนพิการ วรรณคดีสร้างความเข้าใจและตระหนักว่า ความพิการเป็นสถานะที่ใกล้ตัว คนที่ไม่พิการจำเป็นต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจเนื่องจากทุกคนมีโอกาสเป็นคนพิการได้ สร้างพลังอำนาจ การต่อรองทางสังคมให้กว้างขวางในลักษณะ “ชุมชนพิการ” หรือ “ชุมชนเรียนรู้” ซึ่งไม่แปลกแยกออกจากสังคมปกติ มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ การถ่ายทอดเทคนิคความรู้ในการดูแลฟื้นฟูคนพิการ

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์แนวทางการต่อรองอัตลักษณ์ความพิการ ที่ได้ให้ข้อเสนอในการต่อรองความหมายจากความพิการ การต่อสู้เพื่อยืนยันความเป็นตัวตน อัตลักษณ์ การต่อรองทางสังคมเพื่อมีส่วนร่วมในกา กำหนดรูปแบบชีวิต การสร้างและแบ่งปันความรู้ในการฟื้นฟูสมรรถภาพในฐานะของ subject ในกระบวนการรักษาฟื้นฟู ตลอดจนการเรียนรู้วิธีการดำรงตนท่ามกลางสังคมที่แบ่งขั้วระหว่างความเป็น “ปกติ” และ “พิการ” โดยการต่อสู้ต่อรอง 1 ใน 5 ลักษณะ คือ การนิยามความพิการเป็น “ความแตกต่าง” ที่ทดแทนได้โดยใช้ผัสสะที่แตกต่าง

ภัทรพร อ่อนไสว (2547) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวในการสร้างพลังศักยภาพของสตรีพิการในประเทศไทย” วิทยานิพนธ์สาขาวิชาสตรีศึกษา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ เพื่อศึกษากระบวนการสร้างพลังศักยภาพของสตรีพิการ ศึกษา ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวในการสร้างพลังศักยภาพของสตรีพิการที่มีต่อตนเอง กลุ่ม และองค์กร ศึกษาความสัมพันธ์ของสตรีพิการ ที่มีต่อกลุ่มและองค์กรในการกำหนดยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหว ในการเพิ่มพลังศักยภาพของสตรีพิการ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีบุคคลสำคัญในการศึกษา (Key Informants) คือ ผู้นำสตรีพิการ จำนวนทั้งสิ้น 9 ราย แบ่งเป็น 3 ประเภทความพิการ คือ พิการทางการมองเห็น พิการทางการได้ยินหรือการสื่อความหมายและพิการทางกายหรือการเคลื่อนไหว กรณีศึกษาใช้นามสมมติ แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ ผู้นำสตรีพิการ 9 ราย ระดับกลุ่ม เลือกศึกษา 1 กลุ่ม คือ ชมรมกลุ่มกัลยาณมิตร และระดับองค์กร เลือกศึกษา 3 องค์กร คือ องค์กรเพื่อผู้หญิงตาบอดในประเทศไทย องค์กรช่วยเหลือคนหูหนวกแห่งประเทศไทย และสภา เครือข่ายคนพิการแห่งชาติ โดยผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกกับผู้นำสตรีพิการ ได้เข้า ร่วมกิจกรรมกลุ่มและองค์กร ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured questions) เป็น เครื่องมือในการสัมภาษณ์ โดยมีข้อสรุปในประเด็น ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางด้านทัศนคติ ได้เสนอแนวทาง ดังนี้ การพัฒนาศักยภาพของสตรีพิการต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาทัศนคติของคนในครอบครัวและสังคม การพัฒนาทัศนคติของคนในสังคมทำได้จากการเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคนพิการให้กว้างขวาง การเปลี่ยนทัศนคติแบบ “เวทนานิยม” เป็น “ศักยภาพนิยม”

จากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำมาประกอบการวิเคราะห์แนวทาง ในการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนพิการต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาทัศนคติของคนในครอบครัวและสังคม การพัฒนาทัศนคติของคนในสังคมทำได้จากการเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคนพิการให้กว้างขวาง การเปลี่ยนทัศนคติแบบ “เวทนานิยม” เป็น “ศักยภาพนิยม”